

LLITERATURA

IVIERNU 2000

17

LLITERATURA

2 NARRATIVA

El Tiempu / Xulio Viejo

Trenes de llargu recorriú / Xabiero Cayarga

Memoria d'un naufraxu / Carmela Greciet

28 POESÍA

Xosé Bolado

Chechu García

35 VARIA

El Teatru n'asturianu na Universidá d'Uviéu / Loreto Díaz Suárez

44 TRADUCCIÓN

Poetes italianos contemporáneos II/ Rosa Espada (introducción)

Vicente García Oliva (traducción)

Eugenio Montale

Salvatore Quasimodo

Umberto Saba

Mario Luzi

Narrativa

Xulio Viejo

EL TIEMPU⁽¹⁾

De los de don Fernando de Villacobín, foi don Xiromo'l fiú de destín más notable, contradiciéndose asina les ruines expectatives de gloria que siempre quier ufrir la vida a los segundones. Ello ye que, siendo l'hermanu, don Fernando de Villacobín el mozu, l'heriede esperable del dighu, ensin paraxismos, nome familiar, Fortuna dio n'asitiar a don Xiromo en siendes más afayadices pa la verdadera fama que lo que prometía l'esfrute d'aquella medianiega casería fidalga. Velequí, entós, la hestoria del mortal que conoció la infinitú del tiempu: namái qu'esta in-sólita xuntura de contrarios xustifica'l so relatu.

Empobináu peles lletres dende la so temprana mocedá (yá de neñu caciplaba pelos archivos familiares tres d'una xenealoxía de conformanza llexendaria qu'unviaba a un caballeru del rei Froila), la rienta de ciertos propiedaes de los Villacobín mantúvolu en Salamanca unos años que pudieren ser abondos p'algamar un doctoráu en Teoloxía nes dures dómines de la defensa del Dogma, o bien pa descubri-y, na llonxanza del so país natal, tan poco fértil en frutos y doctrina, los verdaderos perfiles de la vida, siempre al bellume del vinu de los recímanos castellanos, la esgrima pendenciera y el tratu con muyeres y versos, dende esi amiestu de virilidá y posada malinconía propiu del altor del varón noble.

Fexo la guerra n'Italia, aú aportó saleando na galera real qu'entraba rescamplante pel puertu de Trápani nuna calorosa tarde xunetu; ente milenta soldaos perdíos de sudu ya impaciencia, travesó entós Sicilia, país del dios Pan, y tastió'l zume d'otros recímanos y les glories pretérites de l'Antigüedá almirada n'hexámetros llatinos; en Nápoles lluchó y amó ensin convencimientu. La piedá romana nun foi a conmovelu; menos, en concencia, que la musa del Arno naquelles prestoses nueches florentines que-y aprendien el más sutil toscanu en palabres de Dante y razones de Petrarca, versos de Pulci y sonetos de Sannazaro.

Maurecíu colos meyores aires de la humana esistencia, afecháu nel porte y na palabra, pero cola corexa escosa de dineros, tornó al país diez años espúes, sumisa Italia, vencida Francia, medrosu'l turcu ente'l puxu de la espada hispana, dueña del orbe. Na montascona Asturias, esperábenlu namái un padre vieyu a morrer, un hermanu gordu, calvu y yá mairazu pa heredalu, una fonda señardá y un destín inciertu nuna patria heroica nun tiempu y güei ca-duca, desque los vieyos caballeros, n'espulsión l'agarenu, llevaren siglos tres del llabiegu, en vuelta a cinxir la espada.

De la rara gloria, nestes tierres, de tener servió l'Imperiu n'Italia, n'adornu del blasón de Villacobín, viéno-y finalmente una rienta añal de non pocos ducaos en cuenta d'unes tierres cedies pol hermanu por zarrar los entueyos de la herencia y ciertu cargu menor de representación real n'asuntos de fiscalidá, que lu obligó a asitiar casa na Platería de la ciudá d'Uviéu. Con unos pocos llibros yá milenta veces lleíos y entá menos amigos d'interés p'aquella alma tan vivida, naquel trechu grave de la so edá, roceanu d'una familia que lu arrexexaba nuna ramificación ensin frutu, diba camín d'aburrise pa la vida nel borrín y la muga d'aquel piñu de cases ruines, murnies y ensin ríu, tomáu dafechu de clérigos y monxes, mendigos y llabradores que baxaben los xueves a vender na plaza escanda, quesu o cebolles... Too tan poco estimulante, en concencia, pal exerciciu d'armes o lletres, y solo pal cultivu amargosu de l'alcordanza.

⁽¹⁾ Primer premiu nel concursu de Rellatos *El Garrapiellu*. Añu 1999.

Conque, en pocos meses, maldixo milenta veces el so retornu ensin retornu, endecasílabu empezadura d'un sonetu (*Maldiga'l retornu ensin retornu/quien, de fenetible, por pasada, gloria...*) que nun foi a algamar el tercer versu. Señardosu del Arno florentín, delles tardes de la primavera, montaba en caballu y, per unes milles, remembraba nobles batalles naquelles camperes que triaba na vega del Nalón, o imaxinaba so los umeros amores de sóledos pastores de nome sonoros, con virxiliana cítara. Porque, suxetu siempre a ayena pluma, don Xiromo nunca nun fora a escribir curioso, nunca nun pasara del segundu endecasílabu nos sos proyectos de sonetu, y, a lo último, trescaláu d'agrín na so frustración, daba en pensar qu'asina, na vida, nin pasara nunca del segundu pasu na empruna escalera del amor verdaderu, nin na milicia d'una honorabilidad elemental que namái podía magnificar, nesta tierra, la distancia y la desconocencia real d'aquelles guerres itáliques. Materies éstes, por cierto, reservaes pa endecasílabos d'otru potencial sonetu (*Como vermeyes gales d'alcafreisnu,/ de Venus y cruel Marte sonadía...*) que nunca nun llegó a escribise.

¿Por qué la dulda? Díciase sintiendo'l tiempu cutiéndu-y la concencia ¿por qué nun aportunara nel cercu a aquella noble dama de Casteldorato qu'amara en silenciu y escurque lu amara ella tamién, formosa, discreta y rica como yera? ¿Por qué nun fora él, nunca cobarde, el de pañar primero aquel estandarte cayú y llanzase enraxonáu al francés? ¿Pa qué-y dexar aquella a esi aragonés medio xudíu, xugador blasfemu que, sicasí, foi llueu tan bien recompensáu por So Maxestá don Carlos? ¿Quiciabes había ser, medrosu, nuevu Apolo, que, escorriendo a Fama nes fasteres del Aramo, como a triste Dafne la cincara en duru lloréu que lleña ye na foguera del rústicu, yá que non arrecha corona na cabeza d'inmortal atleta en pindárica oda? ¿Sumir asina, de la vida, guapura primero, darréu gloria, suañu finalmente?

Nun yera'l Nalón que pasaba'l de contestar eses preguntes, nin menos el d'esclariar aquelles fosques razones que lu amenaben a un olvidu ignominosu de los sos méritos o a un casoriu de comenencia, a tierras y rientes ensin amor. Como en tantos y tantos versos, el ruxir de les augües que baxen camín de la mar, arrastrando garbos y apolazando rigodones, solo-y remembraba'l tiempu que pasa y la muerte qu'había llegar en cierto daqué día.

Por embargo, a lo cabero yá d'aquel branu, de la que la pinta alandrina entama la partida a ignotes patries, texéndo-y al resplandiente Heliu, en visu a una mercé segura en Meridiu, les últimes coronas d'una edá caduca qu'ha derromper la seronda de saborgoses mazanes, daqué paez que quería camudar na resignada marmolecedura vital de don Xiromo de Villacobín. Cola so casi que cuarentena d'años estraos na yerba, llindiando les sos señardaes naquella vega de Godos que'l so caballu pastiaba dulces con un digne acombar de la tiesta, los güeyos del veteranu y fiel guerreru de So Maxestá acolumbraron nun güertu vecín la figura d'una dama de blancor anxélico (qu'ési yera'l color que la vistía) algamando les frutes, maureciendo, de los pomares, ente una corte, diríase, de náyades con maniegues de blimes qu'enredaben, ríen y cantaben dulces coples.

Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi. Como a aquel don Dante Alighieri d'otru sieglu-y remanecía pela vida triste aquella Beatriz vistida de pernobiles colores, cenciellos y honestos, adornada como-y dicía a la so nuevísima edá, don Xiromo ablucó na contemplación de la formosura ente pomares. A lo primero, teniendo pel aliendu que de los pulmones salir quería, afogan-

do les palabres qu'habíen esperar una más perfecta conformanza primero de dase a la conocencia del mundu dende'l corazón, nun dixo cosa; tomáu pol arume de l'abeyera y l'oriéganu que naquel prau crecien y por aquella visión maraviosa, imaxinaba, ente l'alcordanza y el deseyu, el retornu ensin retornu d'aquella sensación melguera que despidera na Campania cola sele belleza de la de Casteldorato, y el tiempu de la vida faíase per momentos circular, ensin final posible, y recuperable la felicidad que naquellos meses na murnia y probetaya Ovetto tuviera d'efímera. Nun se decató siquier cuando la Dama de los Pomares y aquellos neñes que la acompañaren al güertu por mazanes colaron a casa d'atapecida, que nun-y da más al corazón xentil la presencia física de la dama amada cuando bien lo ye, quiero dicir, xentil l'ún y amada la otra.

Asina que fexo'l viaxe de vuelta yá de nueche, ente solombres engrifaes y caprichoses, lladrar de perros y xiblar de curuxes, pensando, falando con aquel candial espíritu acabante alcontrar, texendo en maxín felices situaciones posibles, si Fortuna o la Divina Providencia lo querien. Solo'l pasu, volao, de la llucidez, yá cerca de la ciudá, volvió-y el so cotidianu amargor, qu'ilustró con versos de Dante que siempre llevaba nun estoxín de la memoria:

*Or puoi la quantitate
comprender dell'amor ch'a te mi scalda
quand'io dismento nostra vanitate
trattando l'ombre come cosa salda.*

Que, darréu, cola frustración creativa del traductor, rungaba en llibre paráfrasis local: qu'agora bien yes a entender qué tanto del to amor a mi calez, qu'escaezo, de nueso, la falsía, tratando como cosa sólida les sombras. Y, asina, en dando cola so Beatriz, donna angelicata de la vega del Baxu Nalón, foi como don Xiromo de Villacobín, col envís d'igualar bien tan nobles idees y sentimientos como los que conmovieren enantes a aquellos ilustres varones toscanos, entamó un primer tientu de traducción de la *Commedia* del Alighiero, que nunca nun pasó, como había marcar la fatalidá, d'aquel lleteru qu'anuncia'l fogarón de los impíos, *lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*, dexái toa esperanza (tachao), enfotu (tachao), esperanza los qu'entráis equí.

La seronda d'ensuches y amarielles fueyes y les primeres xelaes d'aquel iviernu amatagaron, a modo, l'encesu sentimientu de Xiromo de Villacobín; asina ye como'l pasar del tiempu esfrez el corazón del home, enantes viviegu, y séma-y l'alcordanza, en cristalinos llaces, d'imáxenes que daquella prendieren nos güeyos como rellumantes llaparaes d'orguyosa pasión. Y apostó pola monotonía y dexó esnidiar hasta casi que sumir del so sentir la imaxe d'aquella dama perfecha, viéndose, amás, aguiyáu a quitase d'amores contemplativos, frecuentando chamizos de mal nome o, pela cueta, xorrascando la posibilidá d'un casoriu con daqué fía tamién segundona de la rodiada, porque un miembru de l'alministración fiscal de So Maxestá nun podía dexar llugar a certes sospeches nin ser fácil saeta pal bilordiu de los molacinos y canónigos de San Salvador.

Pero quixo Dios qu'a primeros de marzu, mientres el cumplimientu de cierta comisión que lu llevaba a Grau, pasara otra vuelta pela vega de Godos na que tuviera aquella revelación sublime, xunta la mesma pumarada na que la fueya yá diba queriendo volver salir. Anque nada había entós que

lu llamara, paró'l caballu y pasió los güeyos pel güertucu con malinconía; a ún que dio en pasar perhí daquella entrugó-y de quién yeren eses tierras, lo que-y contestó, políticu y discretu, que'l güertu de pumarada qu'ellí vía yera del patrimoniü del señor don Alfonso Fernández de Proaza, ún de los fíos d'aquel Alfonso de Proaza que morriera na guerra de Granada, que punxera palaciu en Pintoria (ési que se vía a lo fondero, más acullá del ríu, rodiáu de carbayéu), y que yera varón vilbu y respetable, y padre d'una galana, doña Marta, que la so guapura yera de sonadía, y que se decía qu'había casar con ún de los señores de Valdés.

A lo mesmo qu'enverdez la tierra con xugoses yerbes y brotos (qu'equí'l miruéganu, arrogante robín de dulce fueu; aína l'aguaspín, del artal esmeralda), y bilten les flores, siempre amorosiegues al runfar de les doraes ninfes que'l miel, como de los dioses néctar, ufierten a los homes, asina remanecía nel espíritu de Xiromo de Villacobín la visión melguera que d'aquella xana en pumarada d'amores tuviera esi otru branu. Poro, garró de firme los ramales del caballu y aguiyólu pal palaciu de los Fernández de Proaza, en cuenta de ver qué xente yera aquello de lo que tan bien se falaba pela rodiada.

Y foi ésta la sida: qu'entró na cortil d'aquella casona, fexo llamar al amu y dexó dicho quién yera, cuálú'l so llinaxe y el so cargu, y cómo diba camín de Quirós (y non de La Pola de Grau, que tuviera de tresmanar la sienda por entamar aquella empresa) en serviciu del rei, y, de pasu, como en rompiendo la cabezada del caballu por engancháse-y na xamasca de les ablanales del camín al acombese pa beber en duernu d'una fonte, tuvo a bien atreveuse a entrar naquella casa, que dicíen mui noble, a suplicar que se-y dexara una nueva, bona y cola prestancia que tien de llucir el que ye un representante de So Maxestá nel so serviciu, y qu'él, educáu, como fidalgu, nos meyores vezos, nun diba dexar de pagar xusto. Y que, de pasu, bien había agradecer un vasu d'agua fresco pa matar la sede, que, con ser entá primeros de marzo, yá se faíen de notar los primeros calores, lo que-y rozó'l camín pa darréu referir el munchu calor que pasara'l día d'aquella encerrizada batalla a les puertes de Nápoles.

Don Alfonso de Proaza, fíu güérfanu d'héroe, nun yera insensible al relatu de tales xestes, y na vida tuviera delante a quién tuviere que ver nes guerres d'esa, dicíen, maraviosa Italia, nin de Flandes, nin de Les Indies, nin de los otros grandes reinos 'de don Carlos. Don Xiromo de Villacobín, de la so parte, nun reconocía más maravía en mundu qu'esa doña Marta que se-y presentara fugaz, pero con inaudita cortesía naquellos rústicos llugares y que, preba de discreción, foi coser, tres curtia reverencia y media palabra, coles criaes de la casa al corredor soleyeru del palaciu.

Poro, nun viendo oportunidá d'adobanar amorosa parola con doña Marta, y en cuenta d'esperales meyores bien aína, pensó l'enteinu y púnxo-y el miel nos llabios a don Alfonso cuntándo-y el primer episodiu de les sos marciales aventuras: como tando de camín pela gran ciudá de Valencia (la más grande, decía, d'estos reinos) entrara nos exércitos de So Maxestá y viaxara pela mar hasta Sicilia, ente griesca y griesca con unos corsarios que

nunca esistieren, pero a los que, sicasí, acabaren afondando a cañonaes nel océanu. El de Pintoria, entós quexóse pola priesa del cortés servidor del rei y dexóse suxuri-y al caballero si nun sedría la so casa abondo noble pa qu'ésti la frecuentare un daqué más y pudiere dar más refecho razón de la so ventura. Y asina-y dio prometió don Xiromo.

Y a esi domingu, acabante oyer misa en San Salvador, don Xiromo apareyó'l caballu y tiró pel camín de Pintoria cola felicidad y la esperanza espalmándo-y en corazón. Don Alfonso nun tuvo boca pa ponderar la so dicha pol nuevu alcuentru col héroe d'Italia y sentólu a la mesa con elli y doña Marta, y gasayólu, y polpió per él cola meyor vianda que na casa había de carne, y de frutes, y de blancu pan de trigu, y de vinu que de Toro-y trayén especialmente los arrieros hasta la bodega. Y asina amigaron los dos homes y supo'l de Villacobín otres coses d'aquella casa, y del llinaxe, y de la edá de doña Marta, que yera de decisiete años, y de delles de les virtúes que la adornaben, como'l saber lleer y escribir, y el tener enclín piadosu, arriendes de formosa, como bien se vía.

Y néstes, domingu tres de domingu, en xintando, esi mesmu don Xiromo que nunca nun yera a acabar los sonetos, tenía de mirar de nun poner n'octaves reales el discursu a la de falar de la so estadía italiana, na que tanto arriesgara la vida nel serviciu del Nuesu Señor el rei nes encerrizaes quimeres col francés, siempre gayasperu como un nuevu Esplandián, d'acordies con un relatu qu'adornaba tamién con noticies tanxenciales como'l tastu d'aquellos vinos d'Italia, o sobre qué coses se semaben nes tierres, y si éstes yeren fértiles o valdes, y cuántu de bonaz el clima, y cómo apareyaben caballos y machos naquel país, y cómo yeren les búfales de la Campania, o les ilesies de Roma y Florencia, o los castiellos, o les armes y los pendones de los exércitos de Francia, o, a preguntes d'una maraviada y frustrada doña Marta, cómo vistien aínde les muyeres, y si yeren o non formoses.

Y formoses sonlo, pero, en mio concencia lo digo, non como les d'estos llugares, porque ehí ye muncho'l sol, y tanta soleyera, que tan bono-y pinta a la uva na viña, ennegrez por demás les pieles d'elles, y nun ye razón que les cristianes asemeyen mores; primero val más que'l clima sía amorgazáu y zafiú, y entá que llueva tol añu, y hasta que nieve, col enví de caltener la nevia guapura que ye connatural al rostru de la muyer noble. Y a la nevia y eburnia doña Marta arroxába-y la tiez de castu pudor de la qu'esto oyía.

Asina yera como daquella se-y abrien a don Xiromo de Villacobín les puertes, hasta entós pesllaes, de la dicha, y la tastiaba depués en soledá de la que, a la nueche, camín d'Uviéu, volvía travesar, como esi Leteo que les dos vides dixebra, el Nalón, y comprobaba como'l boréu del ríu yá nun-y sonaba como aquella cántiga amaturniada y enemiga que-y falaba del pasar del tiempu y de la muerte, afalando les sos pasaes ventures como los xamascos esgazaos de los foyascosos árboles que nes veres medraben, y que lu martirizaba, yá na cama, n'espera d'un sueñu que-y venía mal ente tanta coidosura.

Y foi daquella de la qu'escribió'l primer y únicu sonetu completu de la so vida, nel que quería dar cuenta de toes estes coses, y más, y qu'asina dicía:

*Nalónides ninfes que, del padre ríu
Astur, buscáis alendar enos mios versos,
Con vierbos dulces, de pasión encesos,
Dii catar el corazón de mio queríu.*

*Nun ye qu'Amor me dexe aterecíu
O palabres nun nazan na mio boca;
Ye que la que pon mio mente lloca
Fai de mano indignu'l versu míu.*

*Poro, pedimio-yos palabres a los dioses
Espertes nos sentires más sublimes,
Perxustes conformances de les coses;*

*Mientras lleguen, nel mio corazón blimes
Son les crueles penes, nunca escoses,
Que ximielga l'aire que la so falta xime.*

Colo que venía significar que l'hasta entós hostile ríu de sombrientos agorios y badagüeyos nel marmuriar del augua yera agora'l d'aguiya-y, cola música, los sos sotiles sentimientos, los cualos, si apregonar nun quería o tarrecía, nun yera por mor de la falta d'enxeñu, que d'esto abondo-y apurre Amor al que lu sirve, sinón pola propia prohibidura de la humana palabra ente la muncha guapura y virtú de doña Marta, polo que namái yera xera de los vanos dioses del Olimpo l'amenalu al bon decir, y que, ente que lu algamaba y non, y con ello'l favor de la de Proaza, yera presu del, agora, dulce esperar de quien bien ama.

Y asina foi que l'ingriente amor por aquella moza y l'enxeñu del amador, foi quien, a lo último, a furar pel muriu de decoru col que los padres honestos escuenden la castidá de la fía y con ella la so felicitá y bon nome. Y foi d'arte tala que ciertu día, en dexando don Alfonso la mesa per un tris, avisáu d'un criáu p'atender ciertu negociu na antoxana, pidió-y don Xiromo a doña Marta'l favor d'atende-y ella unes razones que nun yeren d'espublizase entós, sinón en llugar y momentu, polo discretu, afayadizu, que dio en ser a otra nueche, por avergonzáu conseyu de la bella, a la ventana del so cuartu, a la que podía falar ensin xubir el tonu, siendo bien oyíu d'ella, dende la pontiga de la panera qu'había na parte de tras de la casa.

Don Xiromo de Villacobín pasó aquella primer nueche d'espera, non de vuela como avezaba, sinón de melgueru maxinar y disponiendo los encontros de la so dicha futura, ensin que l'honor de don Alfonso, y entá de doña Marta, falsiaren, entamando, como había entamase lluego, casoriu cristianu. Y el día cholu n'iguar, col Nalón yá dientro l'alma, les más dulces palabres que dicir tenía, y n'afechar el porte, que fexo atisoriar barba y pelo al gustu de los nobles florentinos, y en decidir qué calces, xubón, capa y sombreru diba mangar en cuerpu pal amorosu alcuentru de l'atapecida.

Más nun daba que, col pasar de les hores, mirara por aselecer los bravos baltos del so corazón engrandecíu, qu'esti nun dexaba de volca-y la mente nin quitalu d'atender col remangu requeríu los llabores propios del so cargu, desdexaos

a la fortuna y a la probable bona fe de los escribanos. Hasta que, a lo cabero'l día, de la que Febo se dexa caer nes llombes del Naranco, empobinando a les últimes escuridaes del Poniente'l so carru de fueu, dexando entós que la Lluna tome'l foscu tronu de la nueche, don Xiromo de Villacobín punxo la capa y el sombrero esocoyíos, montó en caballu y garró'l camín del Nalón de ruxidores augües y prestoses vegues, contra les Asturias del atapecer.

Pero ye sabío que, malapenes en corazón del home priende'l noble sentimientu y el celebru del discretu abstrái altes idees de cuantes prestoses circunstancies lu arrodién cuando presiente la felicitá, la naturaleza mortal dexa ver les baxeces propies de tala condición. Ello ye que don Xiromo de Villacobín, acabante dexar atrás la cerca d'Uviéu, dio en sentir el porcaz puxu de los mugores que la sede enría al cuerpu y qu'ésti axunta en tapecíes canales, cuando, incontenibles, como l'augua que pela presa s'aduz hasta'l molín o la torriente qu'en tabayón española, queríen derribase en brava truenada d'espluma y pingues, ríu abaxo. Y tuvo de posase del caballu y arimase a una murueca qu'encaró cola dignidá debida na micción d'un veteranu de les guerres italianes.

Y, ehí, la ruindá espitó con urxencia chiscando piedres y ortigues, mientras la lluna teñía de murnia lluz el destín de los amores de don Xiromo, que nun vía la d'acabase naquel imprevisible trance que siguía y siguía, más acullá de lo qu'asemeyaba razonable pa tan moderáu beber como'l de so. Si n'otru momentu fora'l calce del llimpiu Nalón el que-y suxuriera'l negru agoriu de la muerte y l'olvidu, agora yera la medianueche la qu'apregonaba'l triunfu de la inesperada fatalidá de vese mexando ensin final, por más que'l triste caballero, agora suplicara a Dios o, espueés, con viril desesperanza, ximelgara'l miembru en cruel esgrima que de baldre la eternidá combate, y entá'l cuerpu enteru en diabólicos brincos acompasaos de doliosos glayíos que fixeron fuxir al caballu, y chiscando, non yá la sebe y muria, sinón la ropa llimpio que punxera pal alcuentru con doña Marta y el camín enteru que lu tenía de llevar esa nueche al ventán amáu. Y asina pasaron les hores y les hores con xiblíos de curuxa, ente que Xiromo de Villacobín vía esmucíse-y pente les manos tola felicitá esperada, y llamentaba'l so tarrecible final y l'arbitraria fugacidá de les coses terrenes.

Y ello foi que nun hubo nueche abondo pal so mexar eternu, y que les hores fixeron díes, y los díes díes embalagaron en selmanes y meses que, como la vida les insensibles Parques, texeron años y revistieron sieglos que sumen nuna eternidá d'increyible fluir. Per un tiempu, hubo quien dicir qu'entá se vía xunta aquella muria l'esqueletu de don Xiromo de Villacobín echando ya ñando la so pena n'endecasílabos ensin rima. Cuando la imperial ciudá medró, aquella paraxa quedó anubierta de cases y pisu, y con ella la memoria del caballero. Pero ye güei, cuando se renueven les llábanes de la cai que fora'l vieyu camín de Godos y s'adornen con xardineros y faroles de delicada forxadura qu'a Vulcano avergüena, que, arimando la oreya al sitiü bonu, entá se siente'l ruxir d'aquel mexar, p'avisu d'amantes y de poetes.

Xulio Viejo*

*Pal concursu usó'l nomatu d' *El Conde de Villamiana*.

Xabiero Cayarga

TRENES DE LLARGU RECORRÍU ⁽¹⁾

Pa Janine

Había xente a embute nel andén y anque una gran urna de fibra plástica cubría la estación un aire foín arrastraba rabaseres d'orpín que trescalaben les colletes de los viaxeros mesmo que cristal frío. Metanos levantaba'l panel col mapa del metro nun llau y el mapa de la gran ciudá nel otru espardiéndose per vegues y viescos hasta los pueblos de l'arrodia-da. Nun se desapegó del abellugu de los cartelos, más que pol simple abellugu en sí por precaución énte fadioses esperiencias que lu facíen caltener un güeyu sobre la maleta y un pie sobre la correa de mano. Yá dexara abondes papeletes de perda a nome de la compañía aérea na que diba viaxar dos díes dempués a Bruxeles. A ca poco miraba les manecies del reló calculando'l tiempu que-y llevaría alcontrar l'andén del tren qu'había de tomar na Bahnhof, en principiu nun diba mal, tampoco ye que-y sobrra'l tiempu, si yera quien a buscar nos paneles d'información el número d'andén y nun-y surdía nengún contratiempu. Vio baxar peles escaleres mecániques una moza de pelo prieto y pantalones blancos arrataos que-y marcaben unos cadriles perfectos. Yera un blancu rellumante, cásique doliosu en comparanza col cielu burrayu encapielláu sobre la cubierta trespariente de la estación pelos pellovios de la que s'esmucíen les agujes del nublú. Abasaba tres sigu una maleta blandia de pie d'ante sobre cuatro ruedines minúscules. Quedó un cachu mirando tamién pal panel informativu demientres aguardaba pol tren. Ensin parpaguiar xiró la cabeza y alcontróse cola mirada atetuyante d'elli. Caltúvo-y la mirada y sorrisó. Reconocióla darréu, nun sabía cómo se llamaba pero coincidieran delles veces.

—Hola, tu yes l'amiga de Diego, ¿eh?

—Claro, tu y yo tuvimos xuntos anque nunca faláramos —contestó-y n'alemán dulces pa qu'elli atalantare —¿Sabes qué ye d'elli? Nun pudi despedime...

—Ye una pena, antiyer foi la fiesta de despedida y vieno muncha xente. Elli coló ayeri pela tarde, pero igual vuelves a velu nun par de meses perequí, dixo que tenía pensao volver pa depués del branu.

—Bono, to d'escribi-y una carta, si lu ves cuando llegues das-y recuerdos míos... Ehí vien el tren. ¡Antaina! —dixo ente rises.

Movieren los atables p'hacia la puerta despesllada más a mano, la xente tomaba sitiú y sescudía los gotos d'agua de la ropa. Sentárense ún frente l'otru.

—¿Qué vas de viaxe?

—Non esactamente. Vo visitar al mio noviu... bono, en realidá ye'l mio maríu... —xunxurió baxando la voz como si tuviere confesando un delitu. El mozu arremelló los güeyos con incredulidá, la mocina que tenía delante pese al so perfil argutu y arrecacháu de muyer yera abondo más xoven qu'elli: —Pero, entós ¿cuánto hai que tais casaos?

—Casámonos el vienres pasáu —elli fexo un cálculu dixital en silenciu.

Joder seis díes, pensó, y ella nun-y paecía dar más trescendencia, albidraba, pola falta d'entusiasmú na so voz, que si acabara de pintar les uñes. Miró-y pa les uñes al mesmu tiempu que cavilgaba, como si los fechos y los oxetos reales precisaran d'una mención pa tomar cuerpu, p'asoleyase. Entretúvose nos llargos deos morenísimos y membrudos qu'amestaben un espíritu decidíu y activu con un aspectu estilizáu y elegante, coronándolos unes uñes albardaes y perllimaes, pintaes con procuru con un esmalte nácare que-yos daben un aquel d'animal selvaxe de caniles llargos y afilaos. Movió rápidu la mano como pa esconsoñalu pasándo-y la uña del índiz pel gazñatu mesmo qu'una cuchiella. Agora taba tovía más sosprendíu anque cuidara que nengún biecu lo espayare, un soplu de realidá inesperada adelantárase-y a les conxetures de la propia imaxinación, nun yera la so mocedá esacto, yera eso otro qu'agora-y vía nos güeyos escuros co-

⁽¹⁾ Segundu premiu nel concursu de Rellatos *El Garrapiellu*. Añu 1999.

mo antracita enceso: ridores, chispiosos, xuguetonos, como si tuviere delante d'una persona bien conocida, un vieyu amigu que tovía nun la reconociera haciendo d'esta ventaxa un xuegu inéditu. —¿Por qué?

—¿Por qué qué? —asonsañólu ella. Quedó un migayín tresvoláu, la so pregunta en verdá fuera daqué incoherente. —Quiero dicir po qué te casesti tan moza.

—Ah, yá, ye pola mio relixón, ¿ves? —abangóse metiéndu-y cásiqye pel focicu la espetera al par que sacaba una medallina dorada debaxo del xersé— so musulmana, si non nun podría vivir con elli. Les costumes de la mio familia son mui ríxides.

Elli mirába-y pal rebilicoque de la medalla intentando desentrelliza-y daqué significáu. —Entós casástite pola to familia.

—Non, non, yo ero creyente y féxilo porque ye lo más conveniente.

—¿Y elli?

—¿Peter? *Alles in Butter*. Peter siempre diz que sí. Ye un home feliz.

Aportaron a la Hauptbahnhoff. Subieren les escaleres mecániques y al despedise ella preguntó-y si tovía-y quedaba tiempu anantes que saliere'l tren. —Non, namás diez minutos y to que dame priesa porque tovía tengo qu'averiguar nel panel d'información onde queda'l mio andén.

—¿Ónde tienes el billete?

—Equí -dixo mientras recorría col deu'l cristal del panel. —Ésti, ésti ye'l tren que vo garrar. Andén cuatro.

—Pero, si ési ye'l míu, claro, vamos nel mesmu tren. ¡Eeehh! —gritó axitando tol cuerpu como si-y corriere yá per dientro otru tren elétricu con destín a neyuri. —¡Qué bien! ¡Qué contenta toi! Aguarda un poquiñín, cúriame la maleta —dixo, y salió escopetada pa les ventanielles d'información y venta. Vióla averase a aquel home gordu y mantegosu con cara de pocos amigos, vióla contra'l mostrador, les piernes altes y torniaes floriando nunes ñalgues terries y ovalaes, xeneroses como l'arrogante corazón que dibuxa con tiza la mano enamorada d'un neñu, dixebriendo cola so blanca lluz vertical la fosca opacidá del mobiliariu. De siguió miró pa la otra esfera, la del reló. Faltaben malapenes siete minutos y les trenes como..., como quién, como quién, fexo un esfuerzu por recordar: nun esperen. Miró p'abaxo, a los sos pies, talo que dos perros nobles y rendíos, la maleta verde y la de piel d'ante. Al llevantalos tenía otra vuelta delante.

—Nun lo puedo creer, ¡cuánto mi presta que vaigamos xuntos nel mesmu tren! —dixo pegando saltinos infantiles. Elli sorrisó nun siendo quién a amatagar ciertu esmuelu énte tala euforia, ésti yera'l primer y últimu tren que podía tomar y, de momentu, nun-y cabíen más allegrías añedíes que la de nun lu perder. Ella trayía'l so billete de viaxe de mano, viniera de pregunta-y al operariu porqué n'otres ocasiones-y saliere'l doble de caru'l mesmu trayectu. Esta vegada aplicáron-y la rebaxa a estudiantes menores de ventisiete años qu'antes nun solicitara. Namás con amosar la so tarxeta d'estudiante tenía soluciónao. Esti desfase informativu costára-y un bon plizcu del so sueldu camarera... eh, eh, eh, qu'agora yá nun desempeñu por afayame casada, rió. Nun supo como toma-y esta declaración, si como un alarde de llistura al poder vivir ensin dar golpe o si confesión d'una renuncia sumisa al serviciu del maríu. Calló cola sida d'allugar les maletes na cinta tresportadora siguiéndu-yos el pasu escaleres p'arriba. Namás quedaben cuatro minutos. —Ési ye'l nostru... pamidea.

—Aguarda —la moza averóse al revisor al pie de la escalerina, enseñó-y el billete y preguntó-y daqué. —Vamos a garrar sitiú. ¿Fumes?

—Dacuando —respondió'l mozu.

—¡Qué bien! Si nun te molesta buscamos un vagón de fumadores. Necesítolo. Pasaron o otro vagón medio vacíu.

—Mira, equí sí podemos fumar.

—¿Cómo lo sabes?

—Pola señal de la parea contra la puerta, ¿vesla?

—Ah, si *toll!* ¡Nun sabes lo que mi presta nun facer el viaxe sola!

—¿Sentámonos equí?

—Sí, sí, mui bien pero primero vamos colocar les maletes —el mozu levantó la maleta garrándola pelos llaos lo mesmo qu'un fardu y emburrióla hasta dexala encaxada nel maleteru — Agora pásame la tuya. Perfecto, asina nun se mueven. ¿Ónde prefieres sentate?

—Pa min ye totalmente igual.

—Entós yo me siento xunto al pasiellu. So un pocu zuniegu. Pasa.

—¿En qué falamos, n'español o n'alemán?

—Bono, pamidea ta bien como lo tamos facendo.

Sonó un xiblíu. El tren púnxose en marcha. Una muyer, asomada a la ventana, llanzaba besos a dos neñines que la miraben con unos güeyos tan abiertos y arreguilaos que paecía qu'en cualesquier momentu un páxaru diba alzar dende aquelles soleres enranaes buscando la mano que, seliquino, posaba besos nel aire. Detrás un padre, altu y esgamiáu, que llevaba gabardina a mediaos de branu y un bigote alicaíu como una promesa incumplida, llendábales. Al entainar el tren les neñes corrieren mano n'alto, y aquellos güeyos quedos y inmóviles como enormes xirasoles dexaron encesos nes miraes furtives de los otros pasaxeros un non sé qué de desesperanza.

Inexorable'l tren tarazaba la telaraña de les víes baxo l'ensame de cables del tendíu eléctricu. Miró pa ella, alrededor de los güeyos ovalaos la llinia de rimel prieto enciarraba una caxa d'ágates. Sacó la caxetía de tabacu.

—¿Fumes?

Elli duldó.

—Venga, p'acompañame —dixo convincente.

—Déxame ver la caxetía —díxo-y. Pasó-yla y ésti dio-y vuelta sobre la mano pa lleer la marca.

—Estrallargos —dixo ella.

—Son mui chíc. ¿Ye lo que fumes siempre?

—Sí, claro. Son los mios favoritos. Gústenme estrallargos —dixo facendo una estraña trompeta colos llabios.

Los cigarros tamién taben en sintonía con ella. Paecien responder más bien a un procuru estéticu qu'al propiu tastu. Percorrió la lonxítu del pitu coles yemes de los deos como si fore un texíu de seda. Yeren blancos inmaculaos como la so ropa y ente los deos paecien alquirit la enerxía nerviosa d'éstos. Sacó'l mecheru y averó-ylu al pitu ente los llabios. Ella levantó les manes coyéndo-y la d'él, llevándo-yla cola llapa encesa p'hacia'l pitu lo mesmo qu'un cálice.

—¿Sabes una cosa? Nun m'aluerdo cómo te llames.

- Janine.
—Ah, ya, Janine, claro.
—¿Y tu?
—Vítor.
—¡Vítor! Ye mui fácil.
—Bono, agora cuando vea a Diego yá puedo dici-y "recuerdos de Xanina".
—¿De *Scha* qué?
—Nun me faigas casu. Yera una broma.
—Una broma, una broma... *Verarsch mich nicht!*
—¡N'home, non, nun te tomo'l pelo!
—¡Mas ti val! —dixo ente rises garrándolu pel pescuezu.
—¿Vas quedate'l restu del branu col to... home?
—Non, Vítor, namás tres díes. To volver a la *Uni*.
—Pero tres díes nun ye nada. Yo creía que vivíes con elli.
—Non, tovía non.
—Pero casástivos pa tar xuntos, ¿non?
—Bono, sí, pero non dafechu.
—Non dafechu, ¿qué?, ¿que nun tais casaos?
—Que sólo tamos casaos pol ritu musulmán. Non llegalmente.
—Pero elli nun ye musulmán, *oder?*
—Yá, pa elli too ta bien —dixo moviendo la culera como si entá nun axeitara.
—Toma, ¿quies otru pitu?
—Non, gracias, siacasu depués. Oye, Janine, pámique fumes demasiao.
—Non, ye que toi un poco ñerviosa polos mios suegros. Pa ellos too tien que tar n'orde. Y nun puedo fumar delante d'ellos. Asina que tengo qu'aprovechar agora.
—Pero, ¿qué ye, que nun te dexen?
—Nun saben que fumo.
—Bono, si nun pases munchu tiempu con ellos tampoco ye nengún problema.
—Esi ye'l problema, que quedo en ca d'ellos, anque m'afayo mui bien.
—Entós el to mozu nun vive solu.
—Sí, tien casa. El casu ye que ta ingresáu nel hospital y por eso vo a velu.
—¡Coño! ¿Qué-y pasó? ¿Tuvo un accidente?
—Non, non. —dixo ríndose incomprendible—. Operáronlu d'una hernia.
—¡Vaya por Dios! ¡Cuánto lo siento! —dixo, sintiéndolo, al paecer, tanto como ella.
—Pero si quies fumar otru pitu dícesmelo, ¿eh?
—Sí, ho, nun te preocupes.
- Nesi momentu cruciáronse los trenes a una velocidá de vértigu. Na ventaniella prodúxose un centrifugáu de vagones rellumantes que fexo sutrumir el tren enteru, y a Janine, axorizada, acoricase contra elli posándo-y la mano tensa nel muslu. Al retirar la mano, a modu, axeitándose con una sonrisa de disculpa, dexó-y na entepierna un nuevu abultamientu qu'elli nun se molestó en disimular.
- Ye guapu'l paisaxe, ¿eh? —comentó elli mirando'l cuadru góticu cambiante.

—Sí, llástima que tea de lluvia —afuera azotaben les ventoleres d'agua.

Sobre'l Rin de llena los barcos tresportadores rielaben la piel verdoso.

Víase agora ún cargáu de coches, l'agua encrespao cuasi llambía a eslora la llinia de cubierta. Na otra riera, de xemes en cuando, ente les cases, alzaba'l vértiz d'una ilesia de campanariu abombáu como si tamién una alta mano pasare ellí. Y acullá sobre les llombes riberes, arrodiaos pola viesca mesta y la borrina, levantaben no cimero como una proullongación natural del xerrón vieyos castiellos con mástiles y banderes enfurecíes pol vientu.

Pasó'l revisor pidiendo-yos los billetes.

—Dami'l tuyu, yo-y los do.

Al dir a guardalu nuna pequeña carpeta Janine preguntó-y qué más llevaba nella. —El billete d'avión, el pasaporte y unes fueyes en blanco, namás.

—¿Puedo velu?

—Faltaría más. ¡Toma! —apurrió-y la carpeta y ella sacó'l billete y lleó'l nome del viaxeru.

—¿Pronúnciase asina?, l'horariu de despegue y aterrizaxe y les ciudaes: Stuttgart, Bruxelles, Madrid. —¿Dásmilu? —dixo con voz de neña.

—Sí, ho, y yo vo a curiar a Peter. Igual nun repara nel cambiu.

Ella rió a esgargayaes como si-y acabaren de cuntar el chiste más graciosu de so vida. Elli terminó a la fin por rir tamién, non por simpatía sinón más bien por un contaxu de fácil azaría.

Depués abrió'l pasaporte con un biecu picardiosu: —¿Ónde ta la foto?

—Equí, al final —señaló-y, buscándolo-y la última páxina.

—¡Ai, nin! ¡Vaya cara! ¿Que tabes, enfadáu?

—¿Qué va, ho! Lo que taba yera muertu mieu. Ye que n'España faite les semeyes un fotomatón. —agora foi elli'l de rise a lo fato.

—Nun me digas: ye otra broma, ¿non? Tienes un sentíu del humor un poco estrañu.

Intentó esplicá-ylo lo meyor que pudo.

—N'España a les cabines automátiques llámase-yos "fotomatón": *Photoraufbold* —traduxo llibremente.

—¿Un matón que fai semeyes?

—Yá sabes, polo de la reconversión nes cuenques mineres —guiñó-y el güeyu.

—Sí, claro —dixo ella serio como si pañare lo tráxico del asuntu—, como equí na cuenca del Rhur.

Vítor sentíase como si-y acabaren de quitar quince años d'encima, y tuviere tovía nel institutu vacilando-yos a les moces cola primer *pijada* que-y pasaba pela cabeza. Yera prestoso condescender a esta frasca de charra intrescendente ensin tener conciencia de tar comportándose como un faltosín. Janine metió otra vuelta'l pasaporte y el billete na carpetina acuriosándolos y devolvió-yla. Ella metióla nel respaldu del asientu de delante y agora sí-y aceptó'l cigarru. Siguiéron falando pali que pali hasta que na siguiente estación entró una fargatada de xente. Arriáronse-yos dos homes, unu mozu y l'otru vieyu, quiciás padre y fíu, lleeron enriba de los asientos les tarxetes de trayectu colos nomes de los viaxeros y dixéron-yos que teníen aquellos asientos acutaos. Levantáronse disculpándose y buscaren sitiú más alantre nel mesmu vagón. Nos asientos qu'alcontraren teníen que mirar p'hacia tras. Agora'l vagón yera un verbeneru de xente onde se mecíen los llores de los neños y les risotaes daqué pimplaes de los paisanos en camise-

tes de tirantes que calteníen lates de cerveza na mano. A la so izquierda, un asientu más alantre, víense sentaos dos matrimonios que compartíen mesa, nésta apilábense botes de cerveza vacíos, vasos de plástico, una botella de vinu, otra de *Schnaps*, llonganices, diferentes quesos, bollinos de pan y embaxo la mesma una tangananada de viandes asomando d'un capachu. Al poco apaeció'l mozu d'enantes cola carpetina na mano:

—Paezme que ye vuestro.

—¡Hostia, vaya cabeza que tengo! Un poco más y quedo a pata -dio-y les gracias al mozu y depués foi a guardalo na maleta.

Al ponese otra vuelta'l tren en marcha arrexaron nun estrañu golor a seízu qu'aportaba de los asientos xusto d'alantre. Ente estos esclucaben unos pies desnudos, los pies, miraren, d'una neña, puercos y d'uñes llargues y retorcigañaes como si siempre calzaren un zapatu pequeñu que y deformara les dees y qu'agora en branu aprovechaba pa quitar.

Janine engurrió'l focicu.

—Ye siempre lo mesmo, —dixo. Elli nun sabía esacto a qué se refería pero albidró: —Esi ye'l golor característicu de la xente del este. Ye estraño, ye como un tatuaxe que nun pudieran borrar.

Miró pa ella; pola cara que punxo abultó-y que nun lu entendiera.

—Nos últimos años vinieren munchos a buscar trabayu: rusos, polacos...

Miró otra vez pa la neña arrepanchingada nel asientu, una manta esfilachada tapábala hasta'l pescuezu, penriba asomába-y un collar fechu con filos de munchos colores. Tenía una cara de porzolana blanca y los pápagos grandes y tresllúcidos, y la ñariz y los llabios finos semeyaben dibuxos con precisión y procuru nuna muñeca de cera. Yera un contraste llamativu qu'entemeecía los signos esternos de la probitú cola pureza racial fermosísima eslava. Al poco entró atropiellao pela puerta del vagón el vendedor col carru de bebíes y caxigalines. La neña esconsoñó de sópitu.

—¿Tienes fame? —entrugó Janine.

—La verdá ye que non.

—Bono, da igual. Yo sí que tengo fame y tienes qu'acompañame. Yes el mio güespe.

—Non, en serio, agradézotelo Janine, pero antes de garrar el tren xinté una pizza enorme y nun tengo nin plizca de fame.

—Polo menos un sandwich —aporfió.

—Non, que va. Pero un coca-cola sí.

—¡Y un xeláu!

—Sí, tamién, de chicolate.

Baxaron les bandexes del respaldu aguardando a que'l carru terminara de proveer de cerveces a los dos matrimonios fartones.

—Güei yes el mio invitáu. ¡Cuánto mi presta que viaxes conmigo!

Janine pidió un sandwich de pollu pa ella, dos coca-coles y dos xelaos. Nun-y dieron más a la lluenta demientres duró'l papéu.

—¿Ta ricu'l sandwich?

—Huhum... —empapizó ella.

Cuando comieren los xelaos pasó lo que pasa siempre qu'ún come chocolate con ropa llimpio: manchóse. Como nun taba mui avezáu a la llingua vernácula, casu de que fuere na llingua vernácula, nun-y calistró mucho de les berries y los funguíos.

—Toma, ¿quies un clínex?

—Gracies —coyólu, cuspió y afanóse restolando'l repegón.

—Vo dir a moyate ún al serviciu —dixo Vítor levantándose.

Abre la puerta automática del vagón y comprueba qu'ún de los dos servicios tien lluz verde. Una vez dientro siente ganas de mexar. Posa'l paquete de clínex sobre'l llavabu ensin pesllar dafechu la puerta. La maniobra ye incómoda polo redució del receptáculu. Levanta la tapa del retrete y orina a modo. Una mano abre de sópetu la puerta y introduzse dientro. Vuélvese sorprendíu y ve nel espeyu sobre'l llavabu la cara cásiqúe apegada al mesmu de Janine, col impulsu pa entrar la puerta ciárrase con estrueldu. Vítor ensin poder volve se dafechu espurre la mano y tranca col pasador.

—Val más que nun vean esta montonera.

—Perdona —diz ella— nun sabía que tabes...

Desabrochándose'l cintu y los botones de la bragueta fai esnidiar los pantalones blancos que van dexando albuente una piel moreno y unos muslos espigaos y duros, abángase pa descalzase y la cara tropiéza-y col mangu. Enclícase apartándose con media sonrisa arremellando los güeyos mientras aquello s'espurre y tensa hasta salvar de nuevu la distancia ente los dos. Les seducíes del tren faenlu bamboliase p'alantrar ensin oponer nenguna resistencia puñando-y les muelles, la ñariz, la boca.

—¿Cómo dicíes que te gustaben los pitos? —pregunta arronqueciendo la voz.

—Estrallarghh... —l'últimu embite espéta-yla hasta'l gargüelu, nun primer momentu tuse y paez afogase, depués encontándose col llombu atrás y garrando con entrambes manos el recorriu cola cabeza apoyada na pared entretiene zucando-y el cipote. Vítor recuerda esos llabios en trompeta apresándolo como una vaxina y primero sele y desiguío con más puxu penétrala repetíes veces na boca. Ella xira la cabeza alrededor de la polla igual qu'un molinete y al salise de rosca ésta cimbla nel aire.

—Llevántate —diz-y.

Ella tien los pantalones enlodios nos todiellos y tien qu'impulsase colos calcaños. Yá de pie y temblando pol esfuerzu Vítor observa que lleva unes bragues de puntu minúscules, al traviés asomen como púes los griños pelos del pubis. Pósa-y la palma na vulva y estrúmila, aparta la tela y fúra-y la raxa col índiz d'abaxo arriba, enrosca'l texú convirtiéndolu nuna cuerda y tira d'él p'arriba fundiéndu-y los llabios hinchaos que se desborden mordiendo la tela pingada. Ella resuella aforfugada. Elli siéntase nel retrete y diz-y que se vuelva. Pega blinquinicos colos pies amarraos hasta da-y la espalda. Caltiénla pelos cadriles y manda que s'abangue p'alantre. Les ñalgues, agora al altor de los sos güeyos, arrecáchense como una enorme lluna oscura dixebrada por un fonda fienda. Mánda-y qu'abra les piernes y ella colos pies amarraos nun pue más que separar les rodielles formando coles piernes un rombu. Vítor arrapuña les bragues con entrambes manes resgándoles d'un tirón. Janine grita dolorida ente xemíos. Elli sollívala restringando-y la polla pela regaña hasta acuti-y el clítoris. Pero al puxar pa penetrala endréchase d'un blincu priéndu-yla ente les ñalgues:

—¡Non! ¡So virxe! —Vítor fai por calmala: —Nun te preocupes, too tien arreglu. Espurre la mano al depósitu de xabón líquido, sepára-y les ñalgues y espárde-ylo pel goyete del culu. Vuelve a sentase nel retrete y garrándola per baxo les ñalgues amíyala hasta atopar el cipote enardándola a modu. Nesi momentu, amatagándose de sutaque la lluz, el tren entra per un túnel trompicando como si nun hubiere espaciu abondo y los vagones topetaran coles parees de piedra. Ella pierde l'equilibriu fundiéndose hasta quedar sentada y ensertada hasta'l fondu glayando col turullu del tren, irguiéndose pa lliberarse y volviendo a cayer enculándose, quiciás arrepentida o por nun alcontrar otu apoyu, mientras Vítor se retuerce con esos continuos tirones que paez-y van arrincar d'un momentu a otu la polla hasta eyacular bazcuyando'l lleche pelos muslos firmes y estresaos de Janine. Al salir otra vuelta de la boca del túnel Vítor tienla tovía sentada encima. Una vegada que recupera'l fuelgu embúrriala a modo hasta incorporala y diz-y: Dexéte los clínex sobre'l llavabu —darréu agáchase, garra les bragues rotes y llímpiase con elles la polla abandonando l'escusáu.

Una y bones tuvo sentáu recoyó los botes vacíos de coca-cola y los envoltorios de los xelaos y tirólos a la papelera: *Ordnungist das halbe Leben*, recordó. Al cabu vióla venir. Agora yá nun-y trespresentaben les bragues, porque yá nun les traía, recordó tamién; sicasí'l triángulu punzante y negrísimo del pubis pintábase baxo la bragueta como un matu más obscenu. Trayía moyáu sobre la rodiella'l repegón de chicolate que facía un doble aniellu líquido, el del chicolate espardíu y el del agua. A entrambos llaos de los muslos columbrábense otros llamparones mariellos más recientes.

—¿Qué, fuisti pa quitalo? —preguntó Vítor.

—¡Qué va, nun hai manera! Y con estes pintes nun puedo presentame ellí. Perdona un momentu—. Vióla enfilear pasiellu alantre otra vuelta, abrir y esquerar na maleta hasta atopar otu par de pantalones y depués abriendo la puerta del vagón desapaecer p'hacia'l serviciu. Cuando regresó vistía unos pantalones vaqueros azul marín y, anque tamién-y marcaben los cadriles dibuxando una figura mui gulismiosa, antoxaba como si-y fuera ropa ayeno, daqué emprestao a lo qu'ún nun s'acaba d'avezar. Sentóse al so delláu ofreció-y un pitu y fumaron relaxaos, en ciertu mou recreándose col entretenimientu gratuitu del tabacu. Nel so abandonu. Sintiendo les risotases y los comentarios xocosos de los fartones. Pasó un nenu morenín brazos n'alto corriendo metanos del pasiellu, bamboliándose pa los llaos inestable, explorando un nuevu mundu desoláu y inéditu más p'abaxo de la cotidianeidá sedente de los mayores. Éstos acapiábenlu, xibláben-y, sonreíen-y, como si la so llexanía pueril fuere un terrén afayadizo onde desbocar los sos bonos sentimientos. El nenu taramielló y cayó de brucies en metá d'entrambos los dos mundos. Caltuviéronlu los brazos forníos de la parexa que bebía y xintaba, los brazos delgaos de la muyer del este. El nenu recuperando la verticalidá continuó camín alantre. La muyer del este intentó nun probe alemán iniciar una charra. Pero cási que fueren sólo les suyes les úniques palabres que se cruciaron col asentimientu más boriáu que faláu de los pasaxeros contiguos.

—¿Entiéndesla? —preguntó-y Janine.

—Cuasi nada —respondió Vítor.

—Son bávaros y falen nel so dialectu, yo tamién cási que nun-yos entiendo nada—. Janine comentó-y dellos vocablos bávaros y el so equivalente n'alemán estándar.

—Paez bona xente —retrucó Vítor mirando pal grupu gayoleru y fartón—, xente llano. ¿Tuvisti dacuando en Baviera?

Ella engurrió'l focicu:

—Sí, un par de veces. El paisaxe merita la pena pero pamidea la xente ye demasiao reservao y altivo, prefiero la xente del norte.

Vítor tascó'l cazu y guardó silenci u pensatible. Nos asientos d'alantre la madre apurría-y a la fía de pies esnudos el folletu col horariu y combinación de los trenes. Ésta espurriólu, estudiólu a conciencia percorriendo col deu les llinies y, a la fin, arreguilando unos güeyos clarísimos, esplicó-y con un determín fríu y intelixente'l meyor trayectu. A Vítor nun-y cayó embaxo la diferencia abismal ente madre y fía, los rasgos d'una madre qu'al sonrir espeyaba una mueca estraña, como si tamién ésta fora un ropaxe ayeno, emprestáu, pal que nun taben preparaos los músculos faciales surcaos por un llabiegu humildosu y suplicante. Tolo contrario a la fía, campu n'abertal y llimpiu, onde la sonrisa yera un sentimientu o una emoción sentida y la mirada, vidable y anenta, una credencial enllena de fuerza y esperanza.

Janine miró'l reló.

—Yá debemos tar llegando a Frankfurt. Esta vez féxoseme mui cortu'l viaxe.

—A min tamién.

—Da-y recuerdos míos a Diego.

—Claro.

—A propósiu, nun me dixisti a qué te dediques.

—Ero escritor.

—¿Escritor?

—Sí, yá sabes, cuentos, poemas... como Goethe pero en malo.

Volvió a rir.

—Tu siempre de broma, ¿eh?

—Siempre.

El tren entraba na estación y los viaxeros preparábense pa salir col equipaxe.

—Espera, yo t'ayudo cola maleta —dixo Vítor.

Baxó-y la maleta al despedise dando-y daqué de pudor —otru país, otre costumbres— Caltúvose enantes de da-y dos besos y conformóse con ximelgar n'alto la mano.

—¡Adiós! *Sag Peter gute Besserung von mir!*

—¡Gracies! ¡Gracies pola compañía! —dixo axitando tamién la mano. Una vez que'l tren se punxo en marcha tovía-y gritó ente rises —¡Escríbeme, escritor!

Vítor volvió a pola carpetina, ocupó'l so asientu, baxó del respaldu la tabla desplegable, posó la carpeta, sacó d'ella unes fueyes en blanco y una pluma, camentó un migayín y depués escribió en grueso un títulu y una dedicatoria:

Trenes de llargu recorriú

Pa Janine

Xabiero Cayarga*

* Pal concursu firmó col nomatu de *Vítor Llorenzo*.

ASTURIAS

Pichón

23.11.63

1963

Carmela Greciet

MEMORIA D'UN NAUFRAXU

Leticia. El to nome inda ye dueñu d'esta casa que fai tantu tiempu que dexasti. Leticia. Villa Leticia. La casa na que, durante'l feliz tiempu nel que te tuvi, el nuesu amor foi abellugáu. Delles veces pregúntome qué llugar tendrá na to memoria esti requexu, pa mi tan sagráu, esti espaciu que llinda la to ausencia y que con tanta exactitú vinisti a señalame pa llueu allonxate.

Leticia. Tovía'l to espíritu enllena estes paredes soleyeres y les sos puertes blanques, les sos maderes prietes y les sos lluminaries. Nos flamereros inda hai veles esfeches y restos de naranxa podre nel fondu los fruteros. Y estos pocos muebles escoyíos por ti con tantu mimu, siguen, nel so llugar, seguros de sí mesmos, como animales de compañía que se saben fieles habitantes d'una casa.

Recuérdote dormida, cuando la lluz de la mañana entamaba a entrar pela ventana y yo levantábame con selleyu, tovía ebriu del to cuerpu caldu. Entós el tiempu paecía esmucise nesa borrina silenciosa qu'apurría la mar d'amanecida y, poco a poco, dulces, esparcíase peles camperes que la llindaben. Delles veces una nube indulxente dexaba, per momentos, que'l sol s'asomare, y una lluz d'oru marcaba un puntu nel mar o un trocín de yerba sobre los cantiles, como llugar bien escoyíu pa dalgún milagru.

Allegábame hasta'l puestu a pola prensa, y a la mio vuelta yá despertar. Y xunto a ti, la casa. Y toa ella arrecendía a café y a música y había una gayola entera nes coses, como de fiesta, como de mercáu. Tu yá tabes escribiendo, pero levantábeste a recibime con abrazos de nena, con sorpresa, como si la mio torna fuera daqué inesperao.

Al meudía baxábamos a la playa. La lluz xariega de la seronda allargaba la solombra del to cuerpu. Pasear pela playa vacía y ancha facíanos sentir un poquiñín marineros.

Igual, dicíesme, qu'unu puede sentise escritor tan sólo paseando per una fueya en blanco.

Solíamos xintar nel puertu'l pescáu apurrío nes sos barques por dalgún d'aquellos pescadores que figaben curiosos cómo liabes la picadu-

ra cola mesma maña con que lo facien les sos manes crespes de sal y agua.

Depués tornábemos a casa y bebíemos llicores sentaos nes sielles de blima de la galería, dende onde güeyábamos l'incansable enraxonamiento del Cantábricu. Cuántes veces la to risa d'espluma m'envolvía y finaba yo dexándome arrastrar pola corriente creciente del to cuepu blancu. Poseyéndote asina, comulgábate. Adientrándome na to carne -acoyéndome tu del tiempu y de mi mesmu-, atopábame a salvu. Depués, yá derramáu en ti, aferrábame a los tos brazos igual que fairía un náufragu.

Recoyíamos l'atapecer del día yá silenciosos, y tu dibes enllenando la casa de veles prendíes y d'inciensos afumiantes, nun ritu de perfume y fueu que te camudaba en maga.

P'atraer a les muses, dicíes, y espantar a les pantasmes.

Cola casa encesa tornabes a la to escritura y yo a los llibros, hasta que bien metíos na nueche volvíemos a reatopanos nel amor incansable.

Recuerdo cuando escoyimos esta casa, Leticia, esti rinconín del mundu nel que refuxanos. Quixímosla equí, al llau de la playa en que nos conocimos: Aquella tarde plombiza na que caminabes colos pies escalzos sobre'l sable de la playa, los zapatos na mano. Yeres una figura diminuta naquel estensísimu paisaxe. Yo mirábate. El vientu, que soplaba con fuercia, facía de la to melena un remolín cambiante y paecía esculpir el to cuerpu con exactitú d'estatua. Naide más que tu na gran playa moyada, indiferente a too y a mi, que güeyaba, abangáu sobre la barandiella que protexía la baxada a la playa, la to figura de caminar serenu y áxil...

Nunca nun pensare que pudiera facer lo que fexi, pero cuando tornasti dende'l final de la playa a pasar otra vez per delante de mi, supí que quería ser esi vientu y fui al to alcuentru.

Cuánto tardasti, susurrásteme.

Fueron díes de lluz na nuesa casa, esta casa qu'inda lleva'l to nome, la casa na que durante'l feliz tiempu nel que te tuvi'l nuesu amor fai acobixáu.

Pero agora yes tu quien tarda, Leticia. Tortúrome buscando una razón que m'esplique la to fuxida y m'asosiegue. Pero nun pueo atopala. Imaxino cómo será l'amor nel qu'agora t'esfondes, la cara del home que t'ama...

Y, ensin embargo, siempre te suaño tornando. Pienso nesi momentu con tanta fuerza que sólo con pesllar los mios güeyos, soi quién a oler el to arrecendor, esi olor a pan y a frutes del to pelo y la to carne qu'enllenaba toa entera la casa: Arímeste corriendo y abrácesme, y bésesme los güeyos, y otra vuelta pueo sentir la seda de los tos llabios...

Entós soi yo quien te diz, Leticia, cuánto tardasti.

Y tornes a enllenar esta casa de veles enceses, de música, de frutes, d'inciensos afumiantes. Y déxome arrastrar pola to risa d'espluma, pola corriente creciente del to cuepu blancu... Y aférrome a los tos brazos igual que fairía un náufragu...

—¡Pero qué Leticia, ni Villa Leticia, nin qu'ocho cuartos, Don Andrés, home! Yá ta usté otra vez suañando n'alto. Esto nun ye nenguna villa, ye una residencia d'ancianos; asina que vaya usté poniendo les zapaties, que yá ye l'últimu turnu de la cena y nun tamos equí les hermanes y yo p'aguantar naufraxos... ¡Habráselo visto! ¡Tol santu día de Dios reburdiando y dando-y vueltes al pasáu, como un carambelu na boca d'un guaḷe... Si nunca nun retorna, Don Andrés... Y déase priesa porque, amás de condenase eternamente non infiernos, va quedar, otra nueche más, ensin cenar...

Carmela Greciet

Poesía

Valentín
del Puerto
96

Llena en Xunetu

A Castora García, in memoriam.

Agua,
monte abaxo;
Fueyes
de color infinitu;
Tierra
prieto;
Agua abaxo
al ritmu implacable
de la vida
que s'acaba.

Agua n'El Sotón,
namás la torre quieta
en solombra permanente.
El día enteru la sientes
correr, mentes la mirada
se guarez mansa baxo
la bóveda escura del alcuertu:
d'agua prieto a la vera'l ríu,
de trespresente na galería,
onde tu curiabes begonies encarnaes
ya a esi gatu pintu
—que tanto va echate en falta—.
Agua sobre'l so territoriu infinitu.

Anque la piel se caleza, güei,
—día postreru, ya bien soleyeru de xunetu—
vieno la llena a esborrar les llendes,
les sebes ruines,
que torgaben a estos güeyos
de vese na mirada vacía del agua...

Xosé Bolado. Setiembre, 1999.

Moulay-Bousselham

En Moulay-Bousselham
cuando llega l'atapecer, la marea xube,
y grandes bandaes de pálidos flamencos
levanten el vuelu haza la lluz
Escureciendo'l cielu.

A esti rutinariu facer de los flamencos
los habitantes de Moulay-Bousselham
dan-y el nome de *Nueche*
nuna estraña llingua.

Campu de batalla

Inundaos pola lluna
los campos de batalla
rellumen siniestros.

Yá la roxá cubre
los restos del combate
y una tristura infinita
invade l'alma de los guerreros.

De los guerreros vivos
que lloren amargamente
pa escaecer el dolor.

De los guerreros muertos
que yá nun lloren
y yá nunca van escaecer.

Conquistadores

A vosotros conquistadores
llegarán col iviernu
los xigantes.
Traerán yelmos de fierro
y sandalies d'espantu,
con enormes hachos
baltarán les puertes,
quemarán orgullosos los campos,
y arrasarán les ciudaes. Cruels,
como lo fuisteis vosotros.

Y esta vegada, conquistadores,
les riches túniques estorbaránvos el pasu
y nos oráculos nun alcontraréis respuesta
y los vieyos dioses de la guerra yá nun vos escucharán.

Jean Genet ⁽¹⁾

A Roberto Corte.

Onde más ruxen les foles
ta l'escaeciú cementeriu de Larache.
Domínalu la gastada fusta colonial
d'un secu ciprés.
Toles tumbes son blanques.
Nuna d'elles, ruempe l'ordén militar
una rosa remustiada.

Ellí, Jean Genet
recita un poema eternu
al vieyu sol atlánticu.

Malapenes un poco de cal
na mar infinito.

Chechu García

⁽¹⁾ Publicáu en *La Nueva España* el 6 de mayu de 1999, nel suplementu especial pol *Día de les Lletres Asturianas*.

Varia

EL TEATRU N'ASTURIANU NA UNIVERSIDAD D'UVIÉU

Cuando tuvi la propuesta de falar so la situación del teatru en llingua asturiana na Universidá d'Uviéu teo de confesar que quedé un poquiñín abluçada. Na mio memoria hestórica tenía la idea de que polo menos nos caberos años enxamás nun sintiera nada, nin viera cartelos nin publicidá d'obres n'asturianu representaes por grupos de teatru universitarios, polo menos dende la Facultá de Filoloxía, que na última década vien siendo'l "catalizador" de l'actividá teatral na Universidá. La única noticia que tenía yera que nos 90 hubiera una obra representada n'asturianu y que nos 80 funcionara un grupu que fizo toles sos creaciones n'asturianu.

Sicasí, picóme la curiosidá y púnxeme a mirar p'atrás y a axuntar datos so la hestoria del teatru n'asturianu nesta institución. Agora toi equí col enfotu d' asoleyar cuálú foi'l resultáu d'esta gueta y cuáles son les conclusiones que puen sacase. D'esti mou vamos ver lo que podemos esperar nun futuru y cuáles camiento yo que tienen que ser les llinies d'actuación pa que'l teatru en llingua asturiana tenga un llugar nel Teatru Universitariu.

1. Primero vamos echar una güeyada a la hestoria, a contestualizar los fechos teatrales na Universidá d'Uviéu nos caberos años que quiciabes nun foron tan granibles en castellán nin n'asturianu como puedan ser los llogros algamaos como coleutivos por los GTU d'otres zones del estáu. Ye verdá que del teatru universitariu nos años 60 xurdieron grandes actores col teatru llamáu de "Cámara o Ensayu" que pondríen obres de Chéjov, Valle o Brecht. Daes les circunstancies hestóriques nesta dómina fairáse un teatru políticu o polo menos de compromisu. Asina, por exemplu, hubo un grupu d'universitarios que formaren el "Grupo de Teatro Documento" faciendo, en castellán, una obra na que falaben de la guerra del Vietnam. El TEU, xestionáu, como non, dende la Facultá de Filoloxía y Lletres, durante la decada de los 70 va poner nos escenarios obres de Brecht, Lorca, Vallejo, Mediero o Sastre, con toles actuaciones posibles tanto nel rodiu Uviéu/Xixón /Avilés como nes fiestes de los pueblos, nos chigres, al abertal o como fora.

¿Qué participación tenía en tou esti fechu teatral el teatru n'asturianu? Son mui poques les noticies que pudi disponer de la puesta n'escena d'obres d'esta mena. Y ello pue esplicase quiciabes porque nun podemos escaecer que los testos de los que podíen disponer los grupos yeren de teatru costumista, y tamos falando d'una dómina na que la mayor parte de los que facíen teatru na Universidá víen el teatru costumista con pocu compromisu.

Sicasí nos años 50 fízose na Facultá de Filosofía y Lletres una versión d'*Interdicto* o *Pleitín d'aldea* de José María Malgor. Tamién per esta época sábese d'un grupu d'estudiantes de Drechu que preparaben el montaxe d'*Un xuiciu de faltes d'Antón de la Braña que nun llegó a estrenase*.

A finales de los 60 el gran Ceferino Cancio fizo *Un día n'Uvieo* de Baldomero Fernández na Facultá de Filosofía y Lletres. Prestó abondo y tuvo que repetila nel chigre emblemáticu naquelle dómina: La División Azul. Tamién se fizo otra obra del mesmu tipu de títulu *Los piescos del señor cura* de corte anticlerical, fecha al pie de la Facultá de Drechu a principios de los 70.

Amás hubo contautes nesta época ente los grandes actores del teatru costumista asturianu y los estudiantes. Asina sabemos que Donorino García tuvo na Facultá de Filosofía falando de la so actividá teatral a dellos actores universitarios y ayudándolos a preparar monólogos pa les fiestas. Tamién pasó pela Facultá l'actriz Clara Ferrer.

Cola llegada del procesu democráticu va siguir funcionando'l grupu de teatru universitariu a finales de los 70 y principios de los 80 cola xestión d'Antonio Fernández Insuela y la direición de Javier Villanueva, representando obres como *La danza de la muerte o Bodas de Sangre* y llevándoles per toa Asturias. Nun tenemos nengún datu de que se punxeren obres n'asturianu.

Va ser nos años 80 onde atopamos un colectivu teatral universitariu que va a facer tola so producción n'asturianu. Toi falando d'AMORECER.

AMORECER ye un colectivu teatral fundáu nel añu 1984 por Adolfo Camilo Díaz, cuatro años y mediu dempués de la creación pol mesmu escritor-actor-músicu-etc. del Colectivu Teatral GÜESTIA, nun llabor que venía yá desendolcando dende los sos años d'escolín na Universidá Llaboral de Xixón.

AMORECER naz na Facultá de Xeografía y Hestoria de la Universidá d'Uviéu. Van facer un teatru con compromisu, con ciertu gustu iconoclasta, a la gueta de nueves formes d'espresión, con nicios nel llamáu "teatru independiente" no qu'esti tenía d'esperimental y vanguardista, más averaos a la idea común de "teatru universitariu", y como vehículu d'espresión van emplegar dafechu l'asturianu. Pa damos una idega de los presupuestos que movíen AMORECER, equí tenemos como exemplu unes llinies d'un manifiestu d'esti colectivu tituláu *Te atru: el mio te (panfletu mancante)*:

"Y asina nació AMORECER. Colectivu teatral de la Facultá de Xeografía y Hestoria. Con 15 rapazones adientro y con diez actuaciones a cuestas y con 69 ensayos y con tres cursinos so técnica teatral y con dos montaxes y con un añín y picu de vieyera y con venti mil pesetes sacaes por mor del buen corazón del decanatu como sofitu pal grupu... Y AMORECER ye'l primer colectivu teatral estable que xurde na roxeres Facultá d'Hestoria nos últimos diez años. Y los 15 rapazones son toos esforciaos lluchaos que, por mor d'estos teatros, desamínense'n febreru (siempre del añu siguiente) o, con muncha confianza'n setiembre. Y les diez actuaciones foron una riestra de sonrises y llágrimes pa nos y pa quien nos veía (facultaes d'Hestoria, Drechu, Ate-néu Xovellanos de Xixón, Mieres, Turón, etc.) [...]

Y ficimos y fairemos recitales pola Paz y Happening's nos correores de la Facultá y seguiremos faciendo males o buenes maldaes so los teatros y so les cais d'esta Asturias desaniciada del "Castillo de Salas"[...] Porque seguiremos creyendo que teatralizar la Universidá ye llimpia-y la cara a un mostro ciego y triste. Y nagüando porque'n ca facultá xurda xente con ganas de seguir con ello. Que al fin y a la postre ye lo que mos queda: ASOMASE A VETUSTA Y FACER UNA MUECA COMICA Y TRAXICA AL EMPAR..."

(Adolfo Camilo Díaz del Coleutivu AMORECER, 1984)

El tipu de teatru que va facer AMORECER podría resumise na so obra *El Suañu la Razón* representada nel añu 1985. Trátase d'un collage con testos de Goethe (*Werther*), Kafka (*Un artista de la fame*, *La Condena*) y Mediero (*El Convidáu*), tornaos al asturianu, dándose la circunstancia de que yera la primera vez que se traducíen a la nuesa llingua y nel casu de Kafka, la primera vegada que se facía una adaptación a les tables. Esti collage tamién taba formáu por obres d'Adolfo Camilo como *Escarrapiella*, *Llantu por Esconocíos* y *Salto de cama*. *El Suañu la Razón* estrenóse na Cátedra Xovellanos de Xixón n'ochobre de 1985 y con ella AMORECER participaría nel Primer Certame Rexonal de Teatru non profesional celledáu en Mieres en payares del mesmu añu.

Otra de les obres puestes por esti coleutivu ye *Les vies* d'Adolfo Camilo, un cantu a la llibertá frayáu con un final esmolecedor, que se desendolca pente unes vies y unos personaxes que cuando intenten algamar la llibertá d'elexir son esfarrapatos pol tren.

Per otu llau hai que tener en cuenta que siguía esistiendo'l coleutivu teatral GÜESTIA, fundáu pol mesmu autor y que van facese montaxes y collaboraciones ente los actores de los dos grupos poniendo obres como *A-Ragnarok*, *Una hestoria del teatru* o *Un gurrión pierde'l so güeyu guetando'l so pasáu*.

La necesidá d'alcontrar formes nueves d'espresión llevólos a xugar na sala cola percepción visual pa facer el montaxe a escures, con efeutos sonoros y esperimentación de los sentíos, o a facer "teatru/radio", cola obra *Caxigalines*. Tamién hubo recitales poético-musicales como *El mundu, el neñu y lo verde* o un guión radiofónicu tituláu *Ye o nun ye emitíu per Radio Tinéu* nel añu 84.

Si mos fixamos en too esto que venimos de ver, paez que taba marcándose un camín que cuando estos mozos y moces dexaren la Universidá quedare abiertu pa les xeneraciones siguientes, como pidíen los propios actores d'AMORECER nel so manifiestu, aquello de "nagüando por que en ca facultá xurda xente con ganas de seguir con ello". Pero nun foi asina. Tres de la desapaición del coleutivu AMORECER hubo d'esperase siete o más que ocho años pa que xurdiera otu grupu que ficiera daqué n'asturianu.

Na segunda metá de los 80, na Facultá de Filoloxía diben formándose dellos grupinos de teatru que normalmente teníen de vida lo que durare'l montaxe que preparaben y que nun solía pasar de les cuatro o cinco representaciones, esto no meyor de los casos. Punxéronse obres n'inglés, en francés y delles en castellán, la mayor parte de les veces ensin sofitos económicos o con ayudines pequeñes.

Foi al escomenzar la década de los 90 cuando paecía qu'empezaben a medrar dellos grupos de teatru. Asina, los alumnos de la Facultá de Filoloxía entamen a organizase pa poder algamar dalgún sofitu pela parte de la Universidá o del Decanatu de la Facultá. Asina ponráse en funcionamientu nos años siguientes una subvención conxunta del Vicerrectoráu d'Estudiantes que dempués repartíase a partes iguales ente los distintos montaxes propuestos. D'esti mou llegaron a facese cuatro o cinco montaxes por añu. Tornamos otra vegada a lo mesmo: continúa siendo la vieya Filosofía y Lletres (o'l nuevu Campus del Milán) el caldu onde refierven les inquietúes teatraliegues, y esa foi la razón de que la xestión del teatru na Universidá se llevara dende'l Campus del Milán a partir del añu 92.

Yeren grupinos con nome propiu y col sotítulu de Grupu de Teatru Universitariu, qué, otra vegada lo mesmo, duraben lo que'l montaxe, el cursu y les representaciones d'esi añu. Nesta dómina (ente los años 1991-1994) fízose teatru en castellán d'autores de mui distinta mena: Alfonso Vallejo, Shakespeare, Sergi Belbel, Lorca, Casona, Jardiel Poncela, Eva Martínez, y hasta un musical (*La pequeña tienda de los horrores*), ente otros.

Ye nesti contestu cuando nel añu 1994 Lluís Aique Iglesias, poeta y actor, torna del inglés *Lo que vio'l mayordomu* de Joe Orton, que dempués diba espublizase na coleición de teatru "Mázcara" editada pola Academia de la Llingua Asturiana. Al empar formarase'l grupu LLUNA Y CUARTU, pa llevala a los escenarios. Y los escenarios, como nel casu de les obres en castellán nun fueron munchos: estrenóse nel Teatru Prendes de Candás n'abril de 1994, fízose na Universidá na II Selmana Cultural del Campus d'Humanidaes, nel Centru Asturianu d'Uviéu, nel Ateñu de la Calzada de Xixón, na Casa de la Cultura de Mieres y na de La Felguera. LLUNA Y CUARTU yera un grupu d'actores que llegaben al coleutivu con niveles de conocimientu llingüísticu desemeyaos, pero con un fondu respetu al asturianu y un buen grau d'entusiasmu frente a la xera que teníen delante. Dempués de les distintes representaciones, con una bona rempuesta del públicu, parecíen animaos a siguir col llabor, pero al añu siguiente ya nun hubo más LLUNA Y CUARTU, y nun hubo más teatru universitariu n'asturianu fasta güei.

Agora vamos arreblagar otros cuantos años pa cayer nel añu 99 y ver qué ye lo qu'hai cinco años dempués. Como dicía nel entamu, nun tenía noticia de que se ficiera nada n'asturianu, pero enquivóqueme. Esti añu, na VII Selmana Cultural del Campus d'Humanidaes un grupu de teatru universitariu nomáu LA GÜESTIA representó una obrina curtia costumista de Manuel Antón Arias, más conocíu como Antón de la Braña: *Petición de Mano*. Y más nada. De toles maneres los actores atopáronse con un públicu entregáu, que-yos pidía más y nun los dexaba baxar

del únicu escenariu onde fasta agora la ficieron. Esti cursu contóse con un tipu de xestión asemeyada a la que despliqué enantes. Hubo cinco montaxes, de cinco grupos del Teatru Universitariu y quiciabes hai que fixase en cuállos y de qué autores fueron pa facer comparanza: LA UBRE representó *Bajarse al moro* d'Alonso de Santos; DANTE, *Hombres de Segi Belbel*; NO INGERIR, *Noches de amor efímero* de Paloma Pedrero; ELECTRA, *La tragicomedia fantástica de la gitana Celestina* d'Alfonso Sastre.

El quintu grupu LA GÜESTIA fizo la yá nomada *Petición de mano*. La única obra n'asturianu, nun ye una obra de cierta complicación escénica, o de tipu esperimental, o de dalguna manera tresmisora de mensaxe, o tornada de dalgún autor consagráu como los anteriores: ye una obra de tipu costumista, como les que tenemos noticia que se ficieran dalguna vegada na Universidá nos años 50 ó 60. Y con esto nun toi criticando que se faigan estes obres. Ye d'agradecer y amás sobre too porque tienen munchu puxu ente'l públicu, y nun tamos nun país nel que la xente vaya muncho al teatru. La pena ye que seya'l Teatru Universitariu'l foru nel que se fai-ga ¿O ye que'esti añu les obres que se ficieron en castellán son sainetes de los hermanos Quintero? De toles maneres debémos-y la iniciativa de facer daqué n'asturianu a LA GÜESTIA y yo, personalmente, albidro qu'hai qu'emponderá-yoslo y animalos a siguir. Per otru llau, paez que la xente d'esti colectivu ta animao a facer coses n'asturianu de más llargor y de mayor elaboración escénica nel prósimu cursu. Y de xuru que será asina.

2. Esta ye la realidá que mos arrodia no que cinca al asturianu dientro'l Grupu de Teatru Universitariu de la Universidá d'Uviéu. La primera entruza qu'ún podría facese ye ¿por qué paez que vamos p'atrás, cuando tamos nun momentu nel que n'otres manifestaciones artístiques nun ye asina?

A min sólo se m'ocurre una posibilidá. Y ye que'examás hubo un teatru universitariu n'asturianu entendíu como llinia d'actividá escénica paralela al teatru en castellán. Lo qu'hubo fueron persones concretes que xunciaron la so creatividá, les ganas de facer coses nueves y la so defensa de la llingua llariega nos momentos nos que yeren universitarios. Refiérome sobre too a Adolfo Camilo Díaz y a los sos collacios d'AMORECER. La preba ye qu'él mesmu y la xente del colectivu siguiríen fasta güei escribiendo y trabayando n'asturianu. Y diez años dempués d'Adolfo Camilo, la torna de Lluis Aique Iglesias, fadría xurdir LLUNA y CUARTU, un grupu de curtia vida. Esti añu 99 nel que tamos dase la coincidencia de que dalgún de los miembros de LA GÜESTIA ta vinculáu col grupu de teatru costumista XANA, lo que favoreció la escoyeta d'una obra de teatru n'asturianu. Y namái qu'eso. Son tres iniciatives personales en casi 20 años, que xurdieron nun tarrén ermu, con un tiempu de vida proporcional a la estancia d'estos alumnos na Universidá.

3. ¿Cuáles son les causes de que nun prendieren estes iniciatives na Universidá? P'analizales hai qu'echar otra güeyada, esta vez a la situación del teatru n'asturianu nos ámbitos culturales

del nuesu país que ya de por sí nun son mui favoratibles a sofitar dafechu nin l'actividá teatral en cualesquier llingüa nin el mimu.

L'añu 1987 Xosé Bolado facía “delles consideraciones so la nuesa hestoria teatral” nun artículu tituláu “Llingua y teatru”. Falando de les obres de Nel Amaro o d'Adolfo Camilo dicía que nesi momentu, paecía haber testos qu'anunciaben “nueves posibilidaes escéniques, si daquién arrecostina col llabor de poneles n'escena”. Exemplificaba estes posibilidaes analizando *La Confesión* de Bernardo Santarena, que, tornada al asturianu, taben representando TELÓN DE FONDO nesi intre:

“*La Confesión* supón un desafü a los convencionalismos [...] Tal paez que teatru asturianu y chabacanería dexó de ser sinónimu, agora na llingua asturiana hai daqué no que sofítase, un entamu qu'ha siguise n'otres esperiencies y con distintos grupos”

En 1989 Nel Amaro, dempués de facer hestoria sol teatru n'asturianu diz:

“El paisaxe del actual teatru llariegu ye, entovía sigue siendo, esmolecedor, lo mesmo que fai años [...]. Nesti añu 1988, na programación teatral entamada pol Centru Cultural Campoamor, namái unu, el yá clásicu Telón de Fondu... representó daqué n'asturianu [...].

De xuru porque los grupos teatrales asturianos d'Asturies, siguen cola so revieya creyencia de que la llingua, el bable, nun val namái que pa facer riíse con aldegananes [...] demientre qu'otres espíriques, lo de Chernobil, lo del SIDA, [...] la marxinaición, el paru, el racismu, les drogues son de xuru que perllargues y perfonderes espíriques, prohibitives, barrunten, pa una llingua curtia y ruina...”

Nel añu 92, Adolfo Camilo Díaz, n'otru artículu asoleyáu en *La Voz de Asturias* torna a dicir que la realidá del teatru asturianu anguañu ye triste y que xuega a l'alcordanza, llegando a la conclusión de que les escasas iniciatives de facer teatru n'asturianu faen que los sos actores y autores sigan toos “limpiándose las lágrimas con telones hechos con pañuelos cosidos”.

Güei, más de diez años dempués de los prestosos deseos de Xosé Bolado nun paez que termine por esconsonar esti teatru nuestru. Nun artículu espublizáu en *Lliteratura* en xineru de 1999, firmáu por Julia Martín, l'autora da una vuelta pela escena asturiana nel añu 1998. Fala del númberu considerable de grupos teatrales de caráuter estable qu'hai nel nuesu país.

L'autora fai la cuenta de 33 grupos profesionales (consideraos como talos les sociedaes llimitaes y los autónomos, ye dicir ‘profesional’ dende'l puntu de vista de la xestión). Pues bien, l'únicu d'estos 13 grupos profesionales qu'ufiertó montaxes n'asturianu foi NUN TRIS con *Los*

remedios de la Vixigona (comedia asturiana p' actores, malabaristes y gaiteru), *De boca a oreya* y *Detente ñube*.

Dientro de los grupos non profesionales (repito: dende'l puntu de vista de la xestión) vien citáu TELÓN DE FONDO con *Una hora ensin televisión* de Jaime Salom. Lueu faise un apartáu col teatru consideráu costumista onde tán los grupos yá clásicos: LA COMPAÑÍA ASTURIANA DE COMEDIAS de Xixón, EL HORREO de Barcia, XANA de Perlora, TRASGOS de Xixón, O PICO DE FARO d' A Roda.

En resume, de los más de 40 del entamu, l'autora fai una esbilla de 27 grupos n'Asturies y de los sos montaxes. D'esos 27 grupos, sólo'l clásicu TELÓN DE FONDO, NUN TRIS y los grupos costumistes que venimos de dicir ficieron montaxes n'asturianu.

Nun fai falta da-y mucho al maxín pa concluyir que nel 2000 el panorama del teatru n'asturianu sigue bastante asemeyáu a como lu pintaben fai venti años y tampoco hai que romperse munchu la tiesta pa pescudar que na Universidá nun podía ser diferente, sobre too si tenemos en cuenta que foi cásiq'ue ayeri cuando entamaron los cursos d'Especialista y Espertu en Filoloxía Asturiana (94-95) y que nun esiste tovía una llicenciatura dafechu. Esto ye, que foi talamente ayeri cuando la Universidá paez qu'entama a facer cierta reconocencia del asturianu.

4. Dempués d'esta güeyada pel teatru n'asturianu, y concretamente pel que se fizo na Universidá d'Uviéu, nun mos val con quexanos y echar les llárimas nel telón como dicía ún de los autores que vimos, hai que poner los medios p'algamar un puestu del teatru n'asturianu dientro'l Teatru Universitariu. Hai una serie de coses que tenemos que desixir, unes propuestes que facer. Y son de dos tipos.

Les primeres valen pal Teatru Universitariu en xeneral. Al Grupu de Teatru Universitariu fai-y falta que la Universidá nomara un responsable de teatru con dedicación permanente a esta actividá. Nun falo d'un estudiante, como se vien faciendo fasta agora, y nun lo digo porque nun lo faigan bien, el problema ye que la permanencia d'un alumnu na Universidá ye curtia y d'esti mou nun se-y puede dar la continuidá nin la estabilidá qu'un coleutivu d'esta mena necesita. Fai falta tamién tener la cadarma de cualesquier grupu: un mínimu d'infraestructures materiales común pa tolos grupos: cámara negra, equipu de lluces, etc... Del mesmu mou ye interesante l'establecimientu de circuitos pa representar, intercambios con otres Universidaes, etc,

De toles maneres, como vimos yá, el teatru en castellán sobrevive a estes carencies. El teatru n'asturianu tien otres necesidaes específiques. Sigue necesitando más textos orixinales y tornes. Yá les pidíen TELÓN DE FONDO nel añu 83 cuando dicíen que facíen falta más traducciones y preparaciones de textos de la lliteratura escénica mundial. Necesítase tamién un procuru especial en cuanties a lo que se refier a les canales de distribución. Amás ta comprobao que'l públicu respuende bien al teatru n'asturianu.

El teatru n'asturianu na Universidá ta tamién marcáu por una serie de condicionamientos específicos. Fai falta la especialidá del asturianu como una llicenciatura. Non solo porque prestixe

socialmente la llingua, que de xuru que lo fai. Ye que faise difícil qu'a una persona que desconoz la esistencia de testos teatrales n'asturianu y que conoz y estudió les obres del teatru universal en castellán o tornaes al castellán, vaya a ocurríse-y montar una obra n'asturianu o tornada al asturianu. Ye difícil qu'un mozu o moza que nun tien un conocimientu fonderu de la llingua, vaya a atrevese a deprender testu y mas testu d'una obra na que la improvisación va resulta-y abegoso facela n'asturianu.

Y esto llévame a onde quería llegar, a lo que podemos o puen facer direutamente los enseñantes. Hai qu'entamar per baxo. Hai qu'aprovechar que l'espíritu de la LOGSE ye favorable a que'l teatru tenga un llugar dientro'l currículu del neñu y nun quede arrequexáu nel meyor de los casos como actividá estraescolar. Equí ye onde ta'l llabor pervalorable de los grupos como XARÉU pola so xera realizada col teatru infantil n'asturianu.

Ye perimportante que los neños dende los primeros niveles de la enseñanza lleguen al teatru como xuegu y aprendizax. Ye ehí onde tien que normalizase un teatru infantil n'asturianu, que nun seya solo actividá específica de la clase d'asturianu. Que los cuntacuentos o les obrines escenificaes nun seyan toos de "ratoncitos", "caperucitas", "sirenitas y "patitos". D'esti mou, dando-y continuidá al fechu teatral, los que lleguen a la Universidá tarán familiarizaos col usu normal de la llingua nes manifestaciones teatrales y asina podrán crear y experimentar formes nueves d'espresión, y facelo dafechu n'asturianu.

Loreto Díaz Suárez

Notes

1. Esti ye'l testu de la conferencia del mesmu títulu pronunciada nel *Cursu teóricu-prácticu de teatru n'asturianu* n'agostu de 1999 en Cangas del Narcea.
2. Quiero espresar el más fondu agradecimientu a Adolfo Camilo Díaz poles sos valoratibles informaciones y la documentación que m'aportó del Coleutivu AMORECER.
3. José Bolado, "Llingua y Teatru. Delles consideraciones so la nuesa hestoria teatral", *Lletres Asturianas* 26 (1987) páx 53 - 59.
4. Nel Amaro, "El teatru llariegu, un eficaz y forníu pegollu normalizador desaprovecháu" *Lletres Asturianas* 34 (1989) páx. 25.
Nesti sen vid. tamién del mesmu autor "Teatro en asturiano, o el futuro es el presente", *La Nueva España*, 4 d'agostu de 1988.
5. Adolfo Camilo Díaz, "El Teatro en lengua asturiana o la lengua del teatro en Asturias" *La Voz de Asturias*, 2 de xineru de 1992.
6. Julia Martín, "Una güeyada teatral", *Lliteratura* 15 (1999), páx. 38-42
7. Telón de Fondo, "Teatru y Bable", *Lletres Asturianas* 8 (1983), páx. 92-96

De la mina salgo, amigo,
de la mina, compañero.
Soy minero barvenero.
Van conmigo.
(1934)

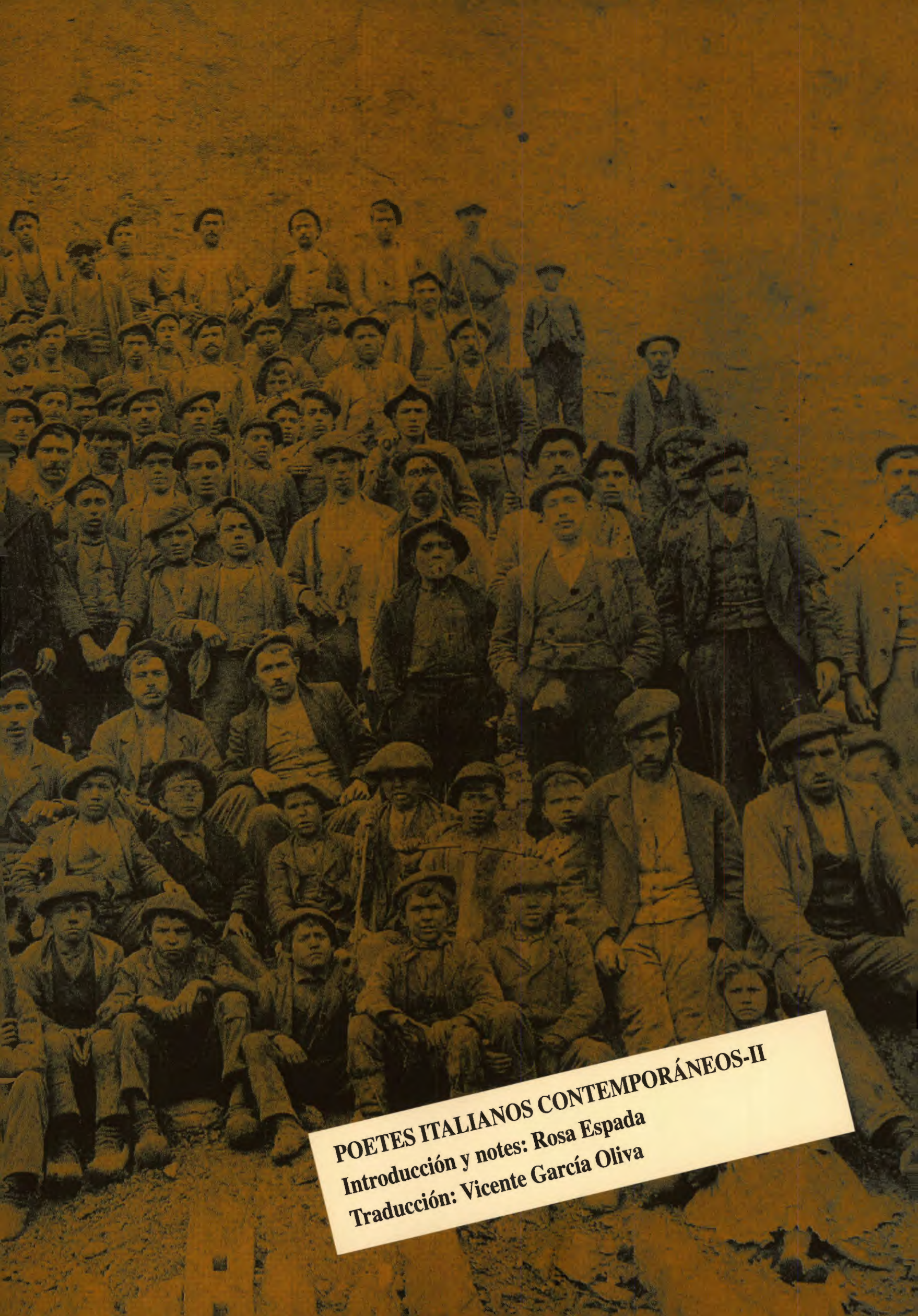
Como ayer contigo fui,
hoy contigo también voy;
que no sería quien soy
si no te siguiera a ti.
Mi mano y mi cruzán,
¡contigo!, que Alfonso grita,
como ayer: ¡viva el Nación
y viva la dinamita!

Rafael Alberti
(1962)

TRADUCCIÓN

POETES ITALIANOS CONTEMPORÁNEOS-II
Introducción y notes: Rosa Espada
Traducción: Vicente García Oliva

*(Pa Tere González,
con quien tanto queríamos)*

INTRODUCCIÓN

Xunto a G. Ungaretti, D. Campana, C. Pavese, V. Cardarelli y Antonia Pozzi, yá recordaos nes páxines d'esta revista, otros autores escribieron los sos nomes con grandeza na *Historia de la Lliteratura Italiana Contemporanea*. Poétiques que trescendieron toa llende por ser la suya poesía verdadera y con un fondu raigañu nel asuntu humanu.

Siempre col referente a la obra del gran Leopardi, influyíos por Mallarmé y los simbolistes franceses y reaccionando a les xeneraciones poétiques que-yos precedieron (D'Annunzio, Pascoli y los crepusculares), la obra d'Eugenio Montale, Salvatore Quasimodo, Umberto Saba y Mario Luzi asítiase na representación de valires güei non caducos nin superaos por xeneraciones poétiques posteriores. Poetes que vivieron un tiempu difícil, enmarcáu por dos guerres mundiales, nes que llaceriosamente participaron, y los tiempos duros de postguerra y miseries que siguieron, nos que'l poeta, l'home, nesti tiempu de preba intentó facer alitar un espaciu míticu, un paisaxe "crespu y esencial", construyú cola pallabra renovada y la memoria, nel cual entá fuere posible'l rescate del home.

Y cuando falamos d'Ungaretti, xunto a Montale y tamién Quasimodo, ensin querer tamos nomando la corriente que dio en llamase "hermetismu" y de la cual fueron inspiración espresamente los dos primeros. Un fondu, renovador, dafechamente sinceru y controvertíu movimientu poéticu qu'asina foi dau en llamar pol críticu Francesco Flora, faciendo referencia a la presunta "escuridá" de les sos obres antiretóriques. Un movimientu que "deriva de les intenciones de Mallarmé, Rilke, Valéry y actúa casi al mesmu tiempu que se fain les esperiencias d'Eliot, Pound, Benn y otros grandes poetes universales", pero que ye "un movimientu netamente italianu (1) y ye n'esencia'l el más fonderu que se produxere na península"(2). Hermetismu que cinca en parte'l camín de Mario Luzi, con muncha mayor representatividá en Quasimodo, y dalgunos aspectos puntuales del d'Umberto Saba, dacuando incluyú tamién en dicha corriente, quiciás por tratase d'un poeta non encadarmable en nenguna otra.

Pero si, como dicía G. Petronio al referise a Ungaretti, ye l'hermetismu una forma de poesía que ye a reconducise al so exemplu, dexamos a la consideranza del atentu llector de poesía, rara ayalga, l'intentu de clasificación n'escuelas, corrientes y tendencias, a xuciu de quien suscribe, munches vegaes artificiales, de les admirables obres de los poetes equí convocaos, y diremos namás que si la so pallabra pervive ye quiciás porque como escribió Luciano Anceschi: "Hubo renovación, y con munchu puxu y eficiencia; d'esti mou, diría, los poetes (...) Saba, Ungaretti, Montale...colos sos nuevos medios, llograron describir del mou más verdaderu l'estáu del home contemporaneu. De nengún mou "estraños a la vida", según les fórmules d'una anticuada polémica, ellos nunca escaecieron, en nombre de la "poesía de la vida" la "vida de la poesía", y ye d'equí, precisamente, d'onde sacaron la fuercia pa salvaguardar el puxu de la so pallabra activa, la ñidia revolución de les sos metafísiques poétiques. Y a nós mesmos adprendiéronnos el nuestru ser, y al sieglu'l suyu nun aspeutu verdaderu dafechu; la probe verdá del home solitariu, del home escuru, nun tiempu perplexu y castigáu..."(3)

Eugenio MONTALE (1896-1981) Xenovés y el paisaxe solitariu de Liguria presente nos sos primeros llibros ("espades d'agua surdiendo ente pasaxes/ de fráxiles ramaxes; roques pardes ente esplumes: flecheo de venciesos vagabundos...") paisaxe nel que funde les sos alcordances y nel que se proyeuten tamién los ñicios d'un paisaxe interior ("asina perdió ente blimes y estereres/ pingando, xunclu tú mesmu que consigo/ arrastra los sos raigaños..."), describese "fíu menor de padre vilbu" y "torgáu pa les coses productives". Soldáu nes dos guerres, periodista, críticu agudu, traductor, autor de prestosísimes cróniques viaxeres ("Fuori di casa"), pasó dificultaes económicques cuando'l so antifascismu lu separó d'un cargu públicu (direutor del Institutu Vieusseux). Autodidacta profundu, como lu definen, gran llector y admirador d'Italo Svevo y del poeta Camilo Sbarbaro, anició'l so camín poéticu con un llibru exemplar "Ossi di seppia", del cual confiesa esforciase por representar la música de Debussy, "música suañada", precisa, y dende'l cual diz siguir escribiendo "cola esperanza de qu'esto tuviere dalgún valir".

Montale, poeta "della aridità", poeta "abegosu" y "hermético", pues el poema tien de ser "frutu que contenga los sos motivos ensin revelalos", foi acusáu dende l'aniciu de "negativismu", quiciás porque ("nun mos pidas la fórmula que pue abrite mundos (...). Namás esto podemos güei dicite/ lo que *nun semos*, lo que *nun queremos*"). Montale refugó dende'l principiu de los "valores oficiales" de la poesía y el so puntu d'aniciu foi siempre la verdá, "nun sé inventar nada". ("La vida que da ñicios/ ye la sóla qu'acollumbres./ Asómeste a ella dende esta/ ventana que nun s'alluma", fina'l primer poema del so segundu llibru "Le Occasioni"). Asina la so poesía llevólu per un camín rígorosu y duru, ayenu a les complacencies, marcáu davezu pola imcomprensión y la solitú de la propia coherencia a los sos principios. Sabedor siempre de que "el llinguaxe de la poesía tien de valir en cuantes que s'opón o s'estrema d'otros llinguaxes", y de que'l so problema nun ye tanto'l de *facese entender* como'l de "facer entender esi quid al cual les pallabres soles nun lleguen". Esti maxisteriu del Poeta Montale ("xenerosa ye la so tristura", dicen los versos d'Umberto Saba), poeta del so tiempu, pero poeta intemporal, ye'l que tresciende a través de los sos seis llibros de poesía (4) onde él tamién, como'l so Mediterráneu, ye bramente fiel a una "audaz llei arriesgada: ser estensu y diversu/ pero al mesmu tiempu fitu".

Montale define la so serie "Mediterráneu" como una "disintegrazione", la misteriosa presencia del "oxetu-cigua" na so poesía ("depués l'agullíu del perru de maera ye'l míu, mudu") quiciás nun seya más que l'intentu d'atropar esos cachos, símbolos de los sentimientos feríos por esi "mal del mundu" que Montale quixo pulverizar y esparder, ossi di seppia, cola esperanza, tan humana, d'aventar y fuxir del sufrimientu, pero que, ensin embargu, son-y necesarios p'alcontrar aquel sentíu de la esistencia que, honesta, llúcida, dolorosamente, pesie al distanciamientu que s'impón, busca a lo llargo de tola so obra. Y a la fin, tal vez seya esi sentimientu de piedá ("onde t'abangues tres el sele disparu/ (fierva la to voz roxinegra, / caza de cielu y tierra a fueu lentu)/ tamién yo m'abellugo y ardo yo nel furacu"/ "L'urogallu") como apunta Rosario Scrimieri (5) el que, si bien ta en tola so obra, a lo cabero "verifica la xuntura de les contradicciones propies de la condición humana nun "ethos" únicu (...) porque "Hai nesti camudamientu de la llercia en piedá pol otru, dalgo de lliberación, dalgo como l'abrise d'un camín de salvación y rescate".

Nomáu senador vitaliciu, Euxeniu, "Eusebiu", como-y prestaba llamase a sí mesmu, algamó'l Premiu Nobel de Lliteratura en 1975, pero quiciás al mou de ser del vieyu Montale, siempre llúcidu, irónicu, verdaderu, esti reconocimientu como "el meyor poeta del mundu", como confesaba poco enantes nuna entrevista, nun fuere a proporciona-y más que "un fastidiu total".

Salvatore QUASIMODO (1.901-1.968) ñació en Mófica (Sicilia) y a lo llargo del so trabayu poéticu sedrá recurrente'l tema de la so islla, qu'abandonó, enllenu ilusiones, pa principiar nuevos proyeutos en Roma, en dexando forciadamente los sos estudios d'Inxeniería. Ensin embargo, pesie al so enfotu nel adprendimientu del griegu y llatín, hebo d'exercer como funcionariu d'Obres Públiques, residiendo en diverses rexones d'Italia, onde bien ceo emprimará la señalda pola tierra que dexó atrás: "Tíndari, recuérdote pacetible/ente les amplies llombes qu'abaxen sol agua/de les duces isles del dios;/güei asáltesme/y abángueste de corazón(...)" Esti preciosu poema, tan celledáu, contién yá en sí mesmu toles constantes d'una primera, y quiciás pesie a too conservada, poética de Quasimodo. La que trescorre per tres de los títulos más emblemáticos del so camín lliterariu: "Acque e terre" (1930), "Oboe sommerso" (1932) y "Erato e Apollión" (1936), que determinen la so madurez poética y el so momentu de más grande esmolimientu formal. Poética asemeyada nel sentir a Ungaretti, y a Montale nel acentu, y que s'axunta a la llamada "poética de la pallabra"; pallabra depurada nel conocimientu del poder de la so propia suxestión, del valór "órficu" de la mesma y del sentíu de l'armonía, tan ñidío en Quasimodo. Pallabra que tiende a construyir un universu míticu, "pallabra-mitu", que seya a abellugar tolos matices del sentimientu.

Sentimientu de tristura, de soledá, el so "desiderio infinito di un'eterna presenza", y de señalda haza'l so "paraísu perdíu", que ya nun lu abandonará enxamás. ("Una llomba, los símbolos/del tiempu nel espeyu del maxín/continuu inmóvil (...) Xubía aquella llomba una mañana (...)tenía/ entovía qu'inventar la vida." ("En la islla.") "Dare e avere" (1966) el so postrer llibru)

Pero de magar los tráxicos fechos de la Segunda Guerra Mundial, la poesía de Quasimodo va sufrir una notable inflexión ("Los soldaos lloren de nueche/ enantes de morrer, son fuertes, caen/ a los pies de pallabres adprendíes/ embaxo les armes de la vida./ Amantes números, soldaos./ ruidos anónimos de llárimes") porque agora la so pallabra absoluta, empobinada haza los sos valores de cantidá, tien mester d'espresar un balagar de sentimientos allerciaos ("So les llanaes, onde amor y llantu/ y piedá se pudrieron baxo la muga,/ ellí cutía un non dientro de nosotros,/ un non a la muerte, muerta en Auschwitz,/ pa nun repetir, d'aquella poza/ de povisa, la muerte") pues "la guerra desixe violentamente un orde nuevu nel pensamientu del home, una más grande posesión de la verdá" y Quasimodo tien d'espresar esta búsqueda tamién al traviés de la poesía ("pero nosotros, equí/ enciarras al escuchu de la voz antigua/ buscamos un ñiciu que supere la vida,/ el sortilexu escuru de la tierra,/onde tamién ente les tumbes de ruines/ la herba malina lleva la so flor.") Poro la so pallabra sedrá más direuta, ñidia y precisa, pues el so drama yá nun ye íntimu y personal, sinón descarnadamente real, sentidamente coleutivu, y pa él reclama Quasimodo una posibilidá de redención: "rifare l'uomo: questo il problema capitale (...)" refacer al home, "questo è l'impegno". (6)

Colaborador nes principales revistes del so tiempu, Quasimodo finó la so andadura profesional como profesor de lliteratura del Conservatoriu de Milán, y algamó'l Premiu Nobel en 1959; pero si bien la concesión d'esti premiu levantó nel so momentu dalgún alderique, hai un aspeutu del valir indiscutible de Quasimodo qu'enxamás se punxo en dulda, la so maraviosa cualidá de traductor: Shakespeare, Molière, Neruda, Catulo, Virgilio...

y sobre too los llíricos griegos, "de los que la dramática evidencia de les imáxenes foi a revivir", según Geno Pampaloni, y gracias a la cuala "contribuyó dafechamente a la formación del gustu de la so xeneración".

Faise ñidío pa Milagros Arizmendi (7) que "tornare a Esquilo atrayú pol fondu humanismu qu'alita na obra del autor griegu. Buscaba nos héroes d'Esquilo'l reflexu de la so fonda murnia, la so certidume del drechu humanu a la verdá y a la xusticia (...) en resume, llograr del testu clásicu unos conteníos éticos(...) una concencia orgullosa de los sos raigaños (...) qu'inclúi, asina mesmo, la búsqueda de la dignidá fondera del home que la poesía greco-llatina supiere espresar. Una búsqueda que lu puxare a aplicase grandemente a la conocencia de los poetes clásicos pa, al tiempu qu'adeprendía'l so llinguax ñidiu y suxestivu, que yera a determinar un clima míticu, algamar una válida llección moral qu'agabitará al perfeicionamientu de la humanidá."

Umberto SABA, Trieste (1883-1957) alcuéntrase tamién, al empar con otros poetes qu'equí recordamos, íntimamente xuníu a la so ciudá de nacencia, amada, como una "donna", conocida y recorrida pola so personal, tienra, señalcosa y humana mirada. Pero Trieste yera una ciudá culturalmente aislada nel tiempu de Saba y, como él mesmu nos cuenta, una diáspora, nesti sen, que vía les corrientes artístiques d'Italia y del mundu aportar con abondu retrasu. Ensin embargu Saba, "el retrayú triestín", como lu llamaron, nun vivió al marxen de les influencies culturales del so tiempu, pues foi quien a acoyer la síntesis de lo que sintió n'armonía col so propiu calter y la so sincera comprensión del fechu lliterariu.

Fíu de madre xudía y de padre ausente, al que nun conoció fasta los venti años, Saba vese mozcáu pola mor d'estos fechos nel desendolcu d'una obra poética fiel a la so biografía ("¿Esistía aquel mundu al qu'en suaños/ entá vuelvo y qu'en suaños m'estremez?/ Claro qu'esistía. Y namái s'espurría / a mio ma y a un miruellu") Obra fecha de discursu y cantu, que remanez d'influencies pascolianes y col tiempu evoluciona, menos tradicional na forma que modernu d'inspiración y sentimientu -como Leopardi-, haza, pasu ente pasu, una esencialidá expresiva que nun ye ayena a la llección d'Ungaretti y Montale ("L'alada/ raza qu'adoro -¡hai tanta nel mundu!/ estremada n'usos y costumes, ebra de vida,/ espiértase y canta"). Pero Saba tien menester d'espresar los sos propios sentimientos, y, sobre too, el sentimientu de compasión, de ñidia piedá pa con tol sufrimientu de les coses y los seres, fasta los más pequeños, que pueblen el mundu. "Una personal consistencia ontolóxica cola humanidá entera", como diría G. Chiapini. Sentimientu fondu: "Lloró y comprendió por toos" foi'l lema baxo'l cual Saba quixo reconocese na so enllena dimensión humana y artística, pa lo cual non duldó en persiguise, "n'escavase", a la lluz de les primeres esperiencias freudianes, en cata de la so más fonda verdá d'home, pues talo qu'a los cumales, tendría de ser la poesía a abrazar les baxures y les llamargues de la esperiencia, ("Pero sigues xixilando n'él el to cursu/ soterráneu, prepares el to retornu/ fatal haza l'antigua/ carne del home, ¡oh ensin esperanza, claváu,/ antiguu deseyu!"). Anque la so meyor poesía ta fecha cola materia de la tenrura y la secreta y humilde esperanza que-y brinda l'amor y la fraternidá humanes ("La bona, la maraviosa Lina/ abre de par en par la ventana pa que vea'l cielu inmensu...").

Soldáu na Primera Guerra, fuxú a París y escondíu en Florencia y Roma pa escapar a la Deportación, na Segunda, vivió cuasi tola so vida en Trieste, al curiáu de la so "Librería Antica e Moderna", llugar d'alcuentru d'escritores y artistes, onde recibió abondes distinciones al so llabor poéticu, como'l Premiu Viareggio en 1946, el de l'Academia dei Licei en 1951, y foi lloriáu en lletres "honoris causa" pola Universidá de Roma en 1953.

Como otros poetes del so tiempu, tuvo rellacionáu cola revista "La Voce" y los poetes que nella collaboraben, pero foi la xeneración siguiente, la de "Solaria", la que lo celledó y pescudó na so propuesta sincera, hu-

milde y singular que tantes vegaes nun foi pescanciada o fue refugada ante la so dificultá de definila, ye dicir, la so imposibilidad de catalogala.

Dende "Cose leggere e vaganti" (1920), ún de los sos primeros llibros, fasta "Uccelli" (1950), el postreru, Saba atopó tola so obra poética nun llibru "Il Canzoniere". Si bien Ungaretti llamó al total de la so poesía "Vita d'un uomo", quiciás más cotidianamente podríamos recorrer la vida d'Umberto Saba en clave poética al traviés del so "Canzoniere", na so propia, y tamién braera clave poética, na so propia y braera "voz" ("Güei el puertu/ prende a otros les sos lluces; a mí púxame/ mar adientro el non domáu espíritu/ y de la vida'l dolorosu amor")

Mario LUZI, Florencia (1914) onde siempre tuvo'l so fondu raigañu y d'onde nunca nun s'alloñó muncho, dedicáu a la lliteratura y a la enseñanza, pues como decía "ún como yo nun ye a camentar en vivir lloñe de los que falen la so mesma llingua y arrecostinen cola mesma hestoria". Bon conocedor de la cultura y la lliteratura franceses, doctórase con una tesis sobre Mauriac, aunque la so primer vocación foi la filosofía (San Agustín, Racine, Pascal, Mauriac, sedrán les sos llectures y los sos mayestros, polos que faltaría a les clases pa dir a lleelos en paz a les biblioteques.)

Arreyáu, como otros poetas de la so xeneración, a la revista Frontespizio, (poetes que diben axuntar otra vuelta los conceptos d'hermetismu y cristianismu, tresfondu relixosu que sedrá constante siempre asumida na poesía de Mario Luzi) el so primer llibru "La barca" (1935) centró la polémica so la "superación" del hermetismu ("estilismu ungarettianu") que, como nos cuenta'l propiu Luzi, entós imperaba, pero que'ensin embargu, según él, tratábase de páxines muncho más inxenues nel so propósiu (8). Tamién "Avvento notturno" (1938), foi de los que polarizaron la enraxonada griesca sol hermetismu y, con tristura, Luzi recuerda que, más tarde, "Un brindisi" (1946) y "Cuaderno gotico" (1947), pasaron cuasi inalvertidos.

Pero "l'instrumentu que prepare emprimaba a despegase de la so estilización y a modificase nel movimientu" ("Espardíase peles blanques paredes/ de la tarde la to mirada de quimera./ la to inconstante mirada, que torna a prender/ l'inquietu replandir/ de los regueros d'otra primavera.") La búsqueda de llibertá y claror nun ta ausente na obra de Mario Luzi, pero la poesía, como nos recuerda Ungaretti, ye irracional y "sólo pue tar nel llugar desmedíu, na "indefinición" de la pallabra onde la poesía pue lliberarse (...)ellí ta'l glayíu del momentu sagráu ya inocente de la ñatura, y al reconquistar esa noción, aunque seya tapecida y escura, esmuzase tou sistema d'ideas y la hestoria, tornando a alitar, pue recobrar dende l'aniciu la so despiadada dialéctica de Sísifo", quiciás por ello, tamién nél, el discursu teóricu ñaz del propiu, absortu trabayu. Y a lo que s'apauta'l trabayu de Mario Luzi ("estos gruños de vida esbayaos del mundu...yo escriba") ye al movimientu intrínsecu de la vida na so aspiración de collar y música, collar como constancia de la lluz ("tresparencia lluminosa del universu") y "summa" melódica na perceición del tiempu, un conquistáu "espaciú", asina "intemporal" que, talo que la pintura de Matisse, tan querida a Mario Luzi, apurre esi ámbitu "sensible y viviente, contínuu y disponible al perpetuu asoceder de la vida y les sos formes" ("Ni memoria ni imaxen, nin suañu./ El rostru de l'ausente yera una espera/ espeyada pola primera estrella opaca/ y, pesie a ello, nella tabes, cayída y fuera de la esistencia./ la nocencia aflixía encruciaes/ y nun yera la nueche/ yera la cande verdá indolente/ al fondu del mio tumultu inalvertida"). Na poesía de Mario Luzi, austera, como la definió Spagnoletti, circula la lluz en movimientu perpetuu, percorriendo'l llugar ocupáu poles figures o los oxetos, los espacios vacíos alreduro d'ellos, les sos proporciones, pues too tien un papel propiu y precisu que representar.

La obra en cursu de Mario Luzi, que cinca tamién a la prosa, l'ensayu, la crítica y la torna, y que como poeta continúa en llibros como "Primizie di deserto" (1952), "Onore del vero" (1957), "Nel magma" (1963), "Su fondamenti invisibili" (1975) o "Per il battesimo dei nostri frammenti" (1985) (9) constitúin pa G. Petronio "una de les esperiencias más singulares y más altes del siglu XX italianu". Quiciás pola so tácita propuesta de "una mirada ensin solombres, non contaminada pola escuridá de la pasión, na que nun hai superficialidá sinón una fiesta del ser na que se supón que si la humanidá participase, alliviaríase y escleraríase" ("Quemada la materia de l'alcordanza pero non l'alcordanza./ L'alcordanza impera igualmente. Ye ella/ quien más allá de la hestoria y la finita reminiscencia/ a lo llargo de tola llarga mañana estival alvierte/ la plaza enantes en solombres inundada pola trespencia/ camúdase nun vasu de fulgor tapecíu pola ceguera/ con namás ente abellugos de piedra y már-mole que la so fuercia./ Él solu y d'abaxo de les teyes un marmullu/ de palombes que cuasi d'escesiva beatitú apina./ Recuerdu ensin llendes, recuerdu ensin tiempu nin solombres.") Y por ello la poesía, *la so* poesía, ye "fir-me y coherente desafíu ante la deshumanización del mundú". Ansí seya.

POETES ITALIANOS CONTEMPORÁNEOS (II)

Rosa ESPADA, 1999.

NOTES

- (1) "...per ermetismo si intende (...) la generale tendenza del nostro piú auténtico Novecento, volto alla ricerca di una poesia assoluta, nel senso cioè di poesia liberata (e liberante) da ogni segno convenzionale e falso..." (Zagarrio en "Luzi Il Castoro". La Nuova Italia, Florencia 1968)
- (2) Horacio Armani. "Poetas Italianos del siglo XX". Buenos Aires 1973
- (3) Luciano Anceschi e Sergio Antonielli. Florencia 1953
- (4) "Ossi di seppia". Torino, Gogetti, 1925
"Le Occasioni", Torino, Einaudi, 1939
"La bufera e altro", Venezia, Neri Pozza, 1956
"Satura", Milano, Mondadori, 1971
"Diario del 71 e del 72", Milano, Mondadori, 1973
"Quaderno di quattro anni", Milano, Mondadori, 1977
- (5) Rosario Scrimieri. Entamu críticu a "Montale. 37 Poemas". Madrid, Hiperión, 1997
- (6) Esta segunda fastera compónenla representativamente los llibros: "Giorno dopo giorno", "La vita non è sogno" (1954) y "La terra impareggiabile" (1958)
- (7) Milagros Arizmendi. Comentariu críticu a "Debe y Haber". Salvatore Quasimodo, Madrid 1.974
- (8) En "Ritratti su misura", Venezia, 1.960
- (9) Otros poemarios de Mario Luzi son "Dal fondo delle campagne" (1965) y "Viaggio terrestre e celeste di Simone Martini" (1990), de cuanta notable producción namái alcontramos dalgunes antoloxíes en castellán.
- Aprovechamos estes Notes pa agradece-y la so amable collaboración a **Emilio Coco**.

EUGENIO MONTALE

SPESSE IL MALE

Spesso il male de vivere ho incontrato:

*era il rivo strozzato che gorgoglia,
era l'incartocciarsi della foglia
riarsa, era el cavallo stramazato.*

*Bene non seppi, fuori del prodigio
che schiude la divina Indifferenza:
era la statua nella sonnolenza
del meriggio, e la nuvola, e il falco alto levato.*

(*"Ossi di seppia"* - 1925)

MERIGGIARE PALLIDO E ASSORTO

*Merigiare pallido e assorto
presso un rovente muro d'orto,
ascoltare tra y pruni e gli sterpi
schiocchi di merlo, frusci di serpi.*

*Nelle crepe del suolo o su la veccia
spiar le file di rosse formiche
ch'ora si rompono ed ora s'intrecciano
a sommo di minuscole biche.*

*Osservare tra fondi il palpitaro
lontano di scaglie di mare
mentre si levano tremuli scricchi
di cicale dai calvi picchi.*

*E andando nel sole che abbaglia
sentire con triste meraviglia
com'è tutta la vita e il suo travaglio
in questo seguitare una muraglia
che ha in cima cocci aguzzi di bottiglia.*

(*"Ossi di seppia"* - 1925)

DAVEZU'L MAL...

Davezu'l mal de vivir tengo atopáu

yera'l regatu estranguláu que ferviella
yera'l retorcigañase de la fueya
reseca, yera'l caballu arreventáu.

Bien nun conocí, más que'l prodixu
qu'ufierta la divina Indiferencia
yera la estatua na somnolencia
del mediudía, y la ñube y el ferre altu eleváu.

APIGAZAR CANDE Y ABSORTU

Apigazar cande y absortu
xunto a una encesa muria de güertu,
escuchar ente los espinos y el rozu
xiblios de miruellos, cruxíos de culiebres.

Nes resquiebres del suelu o nel arbeyal
achisbar les fileres de roxes formigues
que dacuando se dixebren, dacuando s'entemecen
sobre montones de minúscules gavielles.

Güeyar ente frondes
el llonxanu alendar d'escames de la mar
mientras s'eleven tremerosos rinchíos
de cigarres dende los calvos cumales.

Y caminando col sol que deslluma
sentir con murnia maravía
cómo tola vida y el so trabayu
ta nesti siguir una alta muria
que no más alto tien
aguzaos cascos de botella.

SIRIA

*Dicevano gli antichi che la poesia
è scala a Dio. Forse non è così
se mi leggi. Ma il giorno io lo seppi
che ritrovai per te la voce, sciolto
in un gregge di nuvoli e di capre
dirompenti da un greppo a brucar bave
di pruno e di falasco, e i volti scarni
della luna e del sole si fondevano,
il motore era guasto ed una freccia
di sangue su un macigno segnalava
la via di Aleppo.*

("Le occasioni" -1939)

A LIUBA CHE PARTE

*Non il grillo ma il gato
del focolare
or ti consiglia, splendido
lare della dispersa tua famiglia.*

*La casa che tu rechi
con te ravvolta, gabbia o cappelliera?,
sovrasta i ciechi tempi come il flutto
arca leggera -e basta al tuo riscatto.*

("Le occasioni" - 1939)

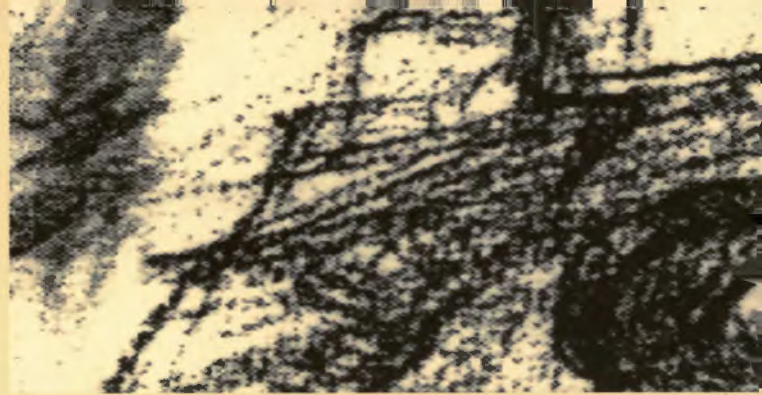
SIRIA

Dicíen los antiguos que la poesía
ye subidoria haza Dios. Quiciás nun ye asina
cuando me llees. Pero yo súpilo'l día
en que por ti volví a alcontrar la voz, llibre
nun rebañáu de ñubes y de cabres
áxiles que dende un peñatu mordisquiaben
la prunal y el carrizu, y les cares ensuches
de la lluna y del sol flundíense,
el motor taba estrozáu y una flecha
de sangre sobre una llábana señalaba
el camín d'Alepo.

A LIUBA QUE PARTE

Non el grillu sinón el gatu
caseru
yá t'aconseya, perbón
llar de la to espardida familia.

La casa que tu lles
contigo endolcada, ¿xaula o sombrerera?
perpasa los ciegos tiempos como'l fluyir
d'arca llixera -y abasta al to rescate.

FELICIDÁ AFAYADA, CAMINAMOS...

Felicidadá afayada, caminamos
 per ti sobre un cortante filu.
 Pa los güeyos yes rellumu que trema,
 pal pie, tensu xelu que se fiende;
 meyor que nun te toque quien más te quier.

Si aportes a les ánimes apinaes
 de tristura y les sosiegues, el to mañana
 ye duce y esmolecedor como los ñeros de los cimacios.
 Mas nada paga la llantina d'aquel neñu
 que perdió'l so globu tres les cases.

FELICITÀ RAGGIUNTA, SI CAMMINA...

*Felicità raggiunta, si cammina
 per te su fil di lama.
 Agli occhi sei barlume che vacilla,
 al piede, teso ghiaccio che s'incrina;
 e dunque non ti tocchi chi più t'ama.*

*Se giungi sulle anime invase
 di tristezza e le schiari, il tuo mattino
 è dolce e turbatore come i nidi delle cimase.
 Ma nulla paga il pianto del bambino
 a cui fuggè il pallone tra le case.*

("Le occasioni" - 1939)

L'ANGUILLA

*L'anguilla, la sirena
dei mari freddi che lascia il Baltico
per giugere ai nostri mari,
ai nostri estuari, ai fiumi
che risale in profondo, sotto la piena avversa,
di ramo in ramo e poi
di capello in capello, assottigliati,
sempre più addentro, sempre più nel cuore
del macigno, filtrando
tra gorielli di melma finché un giorno
una luce scoccata dai castagni
en accende il guizzo in pozze d'acquamorta,
nei fossi che declinano
dai balzi d'Appennino alla Romagna;
l'anguilla, torcia, frusta,
freccia d'Amore in terra
che solo i nostri botri o i disseccati
ruscelli pirenaici riconducono
a paradisi di fecondazione;
l'anima verde che cerca
vita là dove solo
morde l'arsura e la desolazione,
la scintilla che dice
tutto comincia quando tutto pare
incarbonirsi, bronco seppellito;
l'iride breve, gemella
di quella che incastonano i tuoi cigli
e fai brillare intatta in mezzo ai figli
dell'uomo, immersi nel tuo fango, puoi tu
non crederla sorella?*

("La Bufera e altro" - 1956)

L'ANGUILLA

L'anguila, la serena
de los mares fríos que dexa'l Bálticu
p'algamar a los nuegos mares,
a los nuegos estuarios, a los ríos,
que fundamente torna a xubir, baxo l'alversa llena
de ramal en ramal y llueu
de riega en riega,
siempre más adientro, siempre más haza'l corazón
de la peña, calistrando les bolses de trela
fasta qu'un día
una lluz sopelexada peles castañales
prende'l so rellumu en champales d'agua muerto
en sucos qu'amiyen
peles pendientes de los Apeninos a la Romaña;
l'anguila, antorcha, fusta,
flecha d'Amor na tierra
que solo los nuegos sotambios o les ensuches
riegues pirenáiques empobinen
a paraísos de fecundaciones,
l'ánima verde que busca
allá onde namái
muerde la seca y l'esanicu,
la chispa que diz:
too principia cuando too paez
carbonizase, tueru sapozáu;
l'iris breve, ximielgu d'aquel qu'engarcien
les tos pestañes
y faes rellumar, intautu, metanes los fíos
del home, somorguiaos na to repla,
l'anguila, ¿puedes tu nun creyela hermana?

DICONO CHE LA MIA

*Dicono che la mia
 sia una poesia d'inappartenenza.
 Mas s'era tua era di qualcuno:
 di te che non sei più forma, ma essenza.
 Dicono che la poesia al suo culmine
 magnifica il Tutto in fuga,
 negano che la testuggine
 sia più veloce del fulmine.
 Tu sola sapevi che il moto
 non è diverso dalla stasi,
 che il vuoto è il pieno e il sereno
 è la più diffusa delle nubi.
 Così meglio intendo il tuo lungo viaggio
 imprigionata tra le bende e i gessi.
 Eppure non mi dà riposo
 sapere che in uno o in due noi siamo una sola cosa.*

(Satura - 1971)

DICEN QUE LA MÍA...

Dicen que la mía
 ye una poesía de non pertenencia.
 Pero si yera tuya yera de dalguién:
 de ti que yá nun yes forma, sinón esencia.
 Dicen que la poesía nel so cumal
 allabancia'l Too en fuga,
 ñeguen que la tortuga
 seya más veloz que'l rayu.
 Namái tu sabíes que'l movimientu
 nun ye distintu del éstasis,
 que'l vaciu ye la plenitú y el serenu
 ye la más esborrada de les ñubes.
 Así atalanto meyor el to llargu viaxe
 aprisionada ente vendaxes y escayoles.
 Y ensin embargu nun m'asosiega
 saber que nún o en dos nosotros semos una sola cosa.

PA FINAR

Encamiento a los mios herederos
 (si los hubiere) en materia lliteraria,
 lo que nun ye probable, que faigan
 una bona foguera con tolo que cinco
 a la mio vida, a los mios fechos, y a lo non fecho.
 Nun soi un Leopardi, dexo poco pa quemar
 y yá ye abondo vivir a porcentaxe.
 Viví al cinco por cientu, non aumentar
 la dosis.
 Davezu, pol contrariu, llueve sobre moyao.

PER FINIRE

*Raccomando ai miei posteri
 (se en saranno) in sede letteraria,
 il che resta improbabile di fare
 un bel falò di tutto che riguardi
 la mia vita, y miei fatti, i miei non fatti.
 Non sono un Leopardi, lascio poco da ardere
 de è già troppo vivere in percentuale.
 Vissi al cinque per cento, non aumentate
 la dose.
 Troppo spesso invece piove
 sul bagnato.*

(“Diario del ‘71 e del ‘72”)

SALVATORE QUASIMODO

ED E SUBITO SERA

*Ognuno sta solo sul cuor della terra
traffito da un raggio di sole;
ed è subito sera.*

("Acque e terre" - 1930)

Y DE SÓPETU ATAPEZ

Caún ta solu sol corazón de la tierra
trespasáu per un rayu de sol;
y de sópetu atapez.

VENTO A TINDARI

*Tindari, mite ti so
fra larghi colli pensile sull'acque
dell'isole dolci del dio,
oggi m'assali
e ti chini in cuore.*

*Salgo vertici aerei precipizi,
assorto al vento dei pini,
e la brigata che lieve m'accompagna
s'allontana nell'aria,
onda di suoni e amore,
e tu mi prendi
da cui male mi trassi
e paure d'ombre e di silenzi,
rifugi di dolcezze un tempo assidue
e morte d'anima.*

*A te ignota è la terra
ove ogni giorno affondo
e segrete sillabe nutro:
altra luce ti sfoglia sopra y vetri
nella veste notturna,
e gioia non mia riposa
sul tuo grembo.*

*Aspro è l'esilio,
e la ricerca che chiudevo in te
d'armonia oggi si muta
in ansia precoce di morire;
e ogni amore è schermo alla tristezza,
tacito passo nel buio
dove mi hai posto
amaro pane a rompere.*

*Tindari serena torna;
soave amico mi desta
che mi sporga nel cielo da una rupe
e io fingo timore a chi non sa
che vento profondo m'ha cercato.*

("Oboe sommerso" - 1932)

VIENTU EN TINDARI

Tindari, recuérdote pacetible
ente les amplies llombes qu'abaxen sol agua
de les duces isles del dios;
güei asáltesme
y de corazón t'abangues.

Xubo a los cumales, los aéreos sotambios,
encegoláu al vientu de los pinos
y el grupu que sele m'acompañá
allóñase nel aire,
folá de sonos y amor,
y cuéyesme
y del mal me saques,
de la llercia de les solombres y de los silencios,
abellugu de dulzures nun tiempu avezaes,
y muerte del alma.

Nun conoces la tierra
na que cada día m'afondo
y enlleno de sílabes secretes:
otra lluz t'esfueya nos cristales
nos vistíos nocturnos,
y l'allegría, non mía, reposa
nel to somantu.

Crespu ye l'exiliu,
y la busca d'harmonía
qu'en ti enciarraba güei tórnase
en pruyimientu de pronto morrer;
y tou amor ye reflexu de la tristura,
tácitu pasu na escuridá
onde m'asities
amargu pan a partir.

Tíndari torna serena;
sele, un amigu m'esperta
pa que m'asome al cielu dende un peñatu
y asemeyo llercia pal que nun sabe
qué vientu profundu salió a buscame.

AL TUO LUME NAUFRAGO

*Nasco al tuo lume naufrago,
sera d'acque limpide.*

*Di serene foglie
arde l'aria consolata.*

*Sradicato dai vivi,
cuore provvisorio,
sono limite vano.*

*Il tuo dono tremendo
di parole, Signore,
sconto assiduamente.*

*Dèstami dai morti:
ognuno ha preso la sua terra
e la sua donna.*

*Tu m'hai guardato dentro
nell'oscurità delle viscere:
nessuno ha la mia disperazione
nel suo cuore:*

*Sono un uomo solo,
un solo inferno.*

("Erato e Apòllion" - 1936)

A LA TO LLUZ NÁUFRAGA

Nazo a la to lluz náufraga,
atapecer d'agües llimpies.

De pacetibles fueyes
arde l'aire consoláu.

Esaniciáu de los vivos,
corazón provisoriu,
soi llende vana.

El to tremendu don
de pallabres, Señor,
pago davezu.

Espiértame d'ente los muertos:
caún yá tomó la so tierra
y la so muyer.

Tu miraste dientro de mí
na escuridá de les coraes:
naide tien la mio desesperanza
nel so coral:

Soi un home solu,
un solu infiernu.

NEVE

*Scende la sera: ancora ci lasciate,
o immagini care della terra, alberi,
animali, povera gente chiusa
dentro i mantelli dei soldati, madri
dal ventre inaridito dalle lacrime.
E la neve ci illumina dai prati
come luna. Oh, questi morti. Battete
sulla fronte, battete fino al cuore.
Che urli almeno qualcuno nel silenzio,
in questo cerchio bianco di sepolti.*

("Giorno dopo giorno" - 1947)

FORSE IL CUORE

*Sprofonderà l'odore acre dei tigli
nella notte di pioggia. Sarà vano
il tempo della gioia, la sua furia,
quel suo morso di fulmine che schianta.
Rimane appena aperta l'indolenza,
il ricordo d'un gesto, d'una sillaba,
ma come d'un volo lento d'uccelli
fra vapori di nebbia. E ancora attendi,
non so che cosa, mia sperduta; forse
un'ora che decida, che richiami
il principio o la fine: uguale sorte,
ormai. Qui nero il fumo degli incendi
secca ancora la gola. Se lo puoi,
dimentica quel sapore di zolfo,
e la paura. Le parole ci stancano,
risalgono da un'acqua lapidata;
forse il cuore ci resta, forse il cuore...*

("Giorno dopo giorno" - 1947)

ÑEVE

Amiya la nueche: una vuelta más dexáisnos,
¡oh! imáxenes queríes de la tierra, árboles,
animales, probe xente enciarrada
dientro los capotes los soldaos, madres
col vientre ermu poles llárimes.
Y la ñeve allúmanos dende los praos
como la lluna. ¡Oh! estos muertos. Golpeái
so la frente, golpeái fasta nel coral.
Que polo menos glaye daquién nel silenciú,
nesti blancu círculu de muertos.

QUICIÁS EL CORAZÓN

Afondaráse l'arume agrín de les tilares
na nueche de muga. Sedrá vanu
el tiempu de la dicha, la so furia,
el so mordiatu de rayu qu'españa.
Permanez malapenes abierta la galbana,
l'alcordanza d'un xestu, d'una sílaba,
pero como un sele esnalar de páxaros
ente vapores de borrina. Y entá esperes
nun sé qué cosa, perdida mía; quiciás
una hora que decida, que faiga tornar
el principiu o'l fin: agora yá
la mesma suerte. Equí'l negru fumu de los incendios
entá seca'l gargüelu. Si puedes
escaez aquel tastu d'azufre
y el mieu. Les pallabres cánsennos
llevántense d'un agua acantexada;
quiciás nos queda'l corazón, quiciás el corazón...

UMBERTO SABA

PAROLE

*Parole,
dove il cuore dell'uomo si specchiaba
-nudo e sorpreso- alle origini; un angolo
cerco nel mondo, l'oasi propizia
e detergere voi con il mio pianto
dalla menzogna che vi acceca. In sieme
delle memorie spaventoso il cumulo
si scioglierebbe, come neve al sole.*

("Cose leggere e vaganti" - 1920)

FANTASIA

*Come la schiuma sul mare galleggi
sulla vita, resisti ad ogni ondata,
ogni ondata ti genera, incantevole
fantasia di un mattino rosa e oro.
Le tue oscure cagione non ignoro,
non velo; cara al mio petto ti stringo,
come giovane madre il suo bambino,
vestito de soavitá, giocondo,
io che messo lo sguardo fino in fondo
al mio cuore, al mio triste cuore umano.*

("Cose leggere e vaganti", 1920)

PALLABRES

Pallabres,
onde'l coral del home s'espeyaba
–ablucáu y esnudu– nos anicios; un ángulu
busco nel mundu, l'oasis propiciu
pa llavavos col mio llantu
de la mentira que vos ciega. Xuntos
l'ensame d'espantibles recuerdos
deliríense, como ñeve al sol.

PANTASÍA

Como la espluma sol mar flotes
sola vida, resistes cada fola,
cada fola te xenera, prestosa
pantasía d'una mañana rosa y oru.
Les tos escures razones nun inoro,
nun tapezo; estréchote contra'l mio pechu querida,
como xoven madre al so neñu,
vistíu de suavidá, allegre,
yo que llegué a mirar fasta'l fondu
del mio corazón, del mio triste corazón humanu.

RITRATTO DELLA MIA BAMBINA

*La mia bambina con la palla in mano,
con gli occhi grandi colore del cielo
e dell'estiva vesticciola: "Babbo
-mi disse- voglio uscire oggi con te".
Ed io pensavo: Di tante parvenze
che s'ammirano al mondo, io ben so a quali
posso la mia bambina assomigliare.
Certo alla schiuma, alla marina schiuma
che sull'onde biancheggia, a quella scia
ch'esce azzurra dai tetti e il vento sperde;
anche alle nubi, insensibili nubi
che si fanno e disfanno in chiaro cielo;
e ad altre cose leggere e vaganti.*

("Cose leggere e vaganti - 1920)

CITTA VECCHIA

*Spesso, per ritornare alla mia casa
prendo un'oscura via di città vecchia.
Giallo in qualche pozzanghera si specchia
qualche fanale, e affollata è la strada.*

*Qui tra la gente che viene che va
dall'osteria alla casa o al lupanare,
dove son merci ed uomini il detrito
di un gran porto di mare,
io ritrovo, passando, l'infinito
nell'umiltà.*

*Qui prostituta e marinaio, il vecchio
che bestemmia, la femmina che vega,
il dragone che siede alla bottega
del friggitore,
la tumultuante giovane impazzita
d'amore,
sono tutte creature della vita
e del dolore;
s'agita in esse, come in me, il Signore.*

("Il canzoniere" - 1921-51)

RETRATU DE LA MIO NEÑA

La mio fía cola pelota na mano,
colos güeyos grandes color de cielu
y vistidín braniegu: "Papá
-dizme- quiero salir güei contigo".
y yo camentaba: De tantes neñures
que s'almiren del mundu, yo sé perbién a cuales
puedo asemeyar a la mio neña.
Seguro, a la espluma, a la espluma marina
que sobre les foles blanquia, a aquella estela
que crucia azul so los teyaos y l'aire esparde;
tamién a les ñubes, insensibles ñubes
que se faen y desfaen nel cielu claru;
y a delles otres coses seles y vagarientes.

CIUDÁ VIEYA

Davezu, pa tornar a la mio casa,
garro una escura cai de la vieya ciudá.
Mariellu en dalgún champal espéyase
dalgún farol, y animáu tal camín.

Equí, ente xente que va y vien
de la fonda a la casa o al burdel,
onde mercancíes y homes son basoria
d'un gran puertu de mar,
yo alcuentro, en pasando, l'infinitu
na homildanza.

Equí la puta y el marineru, el vieyu
que blasfema, la muyer que riñe,
el dragón que se sienta na tienda
del que viende fritures,
la gayaspera moza alloquecida
d'amor,
son toes criatures de la vida
y del dolor;
nelles, como en mí, axítase'l Señor.

LA CAPRA

*Ho parlato a una capra.
era sola sul prato, era legata.
Sazia d'erba, bagnata
dalla pioggia, belava.*

*Quell'uguale belato era fraterno
al mio dolore. Ed io risposi, prima
per celia, poi perché il dolore è eterno,
ha una voce e non varia.
Questa voce, sentiva
gemere in una capra solitaria.*

*In una capra dal viso semita
sentivo querelarsi ogni altro male,
ogni altra vita.*

("Il canzoniere" - 1921-51)

IL VETRO ROTTO

*Tutto si muove contro te. Il maltempo,
le luci che spengono, la vecchia
casa scossa a una raffica e a te cara
per il male sofferto, le speranze
deluse, qualche bene in lei goduto.
Ti pare il sopravvivere un rifiuto
d'obbedienza alle cose.*

E nello schianto

del vetro alla finestra è la condanna.

("Il canzoniere" - 1921-51)

LA CABRA

Falé a una cabra.
Taba sola nel prau, taba amarrada.
Fartuca d'herba, moyada
pola muga, berraba.

Aquel monótonu berrar yera hermanu
del mio dolor. Y yo arrespondí-y, primero
por chancia, depués porque'l dolor ye eternu,
tien una voz y nun cambia.

Esta voz, sentía
xemir nuna cabra solitaria.

Nuna cabra de xeitu semita
sentía quexase cada mal ayenu,
cada ayena vida.

EL VIDRU ROTU

Too se mueve escontra ti. El mal tiempu,
les lluces que s'amataguen, la vieya
casa sopelexada peles rabaseres y por ti querida
por mor de los males sofridos, les esperances
esbayaes, dalgún bien gozáu nella.
El sobrevivir abúltate un rechazu
d'obediencia a les coses.

Y nel rompese
del vidru de la ventana afáyase la condena.

FOGLIA

*Io sono come quella foglia -guarda-
sul nudo ramo, che un prodigio ancora
tiene attaccata.*

*Negami dunque. Non en sia attristata
la bella età che a un'ansia ti colora,
e per me, a slanci infantili, s'attarda.*

*Dimmi tu addio, se me dirlo non riesce.
Morire è nulla; perderti è difficile.*

("Il canzoniere" - 1921-51)

FUEYA

Yo soi como aquella fueya -mira-
so la desnuda rama, qu'un prodixu entá
caltién xunida.

Ñégame, pues. Que nun s'amurnie
la guapa edá que d'ansiedá te prende
y por mí, n'infantiles enfotos se demora.

Dime tú adiós, si yo nun pudiera.
Nada ye morrer; perdete ye difícil.

MARIO LUZI

DIANA, RISVEGLIO

*Il vento sparso luccica tra i fumi
della pianura, il monte ride raro
illuminandosi, escono barlumi
dall'acqua, quale messaggio più caro?*

*E tempo di levarsi su, di vivere
puramente. Ecco vola negli specchi
un sorriso, sui vetri aperti un brivido,
torna un suono a confondere gli orecchi.*

*E tu ilare accorri e contraddici
in un tratto la morte. Così quando
s'apre una porta irrompono felici
i colori, esce il buio di rimando
a dissolversi. Nascono liete immagini,
filtra nel sangue, cieco nel ritorno,
lo spirito del sole, aure ci traggono
con sé: a esistere, a estinguerci in un giorno.*

("Un brindisi" - 1946)

DIANA, L'ESPERTAR

El vientu espardíu relluz ente los fumos
de la llanada, el monte ríe raru
allumándose, blinquen rellumos
dende l'agua, ¿qué mensaxe ye'l más querú?

Ye hora yá d'upase, de vivir
puramente. Y esnala nos espeyos
una sorrisa, nos abiertos vidros un tremor,
torna un sonú a confundir los ecos.

Y tu, riente, acudes, contradices
la muerte de sópetu. Como cuando
s'abre una puerta aportando felices
los colores, y lo prieto fuxe escapando a delise.

Ñacen duces imáxenes,
peñeráu nel sangre, ciegu nel retornu,
l'espíritu del sol áures mos lleva con elles:
a esistir, a esmucinos nun día.

APRILE-AMORE

*Il pensiero della morte m'accompagna
tra i due muri di questa via che sale
e pena lungo i suoi tornanti. Il freddo
di primavera irrita i colori,
stranisce l'erba, il glicine, fa aspra
la selce; sotto cappe ed impermeabili
punge le mani secche, mette un brivido.*

*Tempo che sofre e fa soffrire, tempo
che in un turbine chiaro porta fiori
misti a crudeli apparizioni, e ognuna
mentre ti chiedi che cos'è sparisce
rapida nella polvere e nel vento.*

*Il cammino è per luoghi noti
se non che fatti irreali
prefigurano l'esilio e la morte.
Tu che sei, io che sono divenuto
che m'aggio in così ventoso spazio,
uomo dietro una traccia fine e debole!*

*E incredibile ch'io ti cerco in questo
o in altro luogo della terra dove
è molto se possiamo riconoscerci.*

*Ma è ancora un'età, la mia,
che s'aspetta dagli altri
quello che è in noi oppure non esiste.*

*L'amore aiuta a vivere, a durare,
l'amore annulla e dà principio. E quando
chi soffre o langue spera, se anche spera,
che un soccorso s'annunci di lontano,
è in lui, un soffio basta a suscitarlo.
Questo ho imparato e dimenticato mille volte,
ora da te mi torna fatto chiaro,
ora prende vivezza e verità.
La mia pena è durare oltre quest'attimo.*

("Primizie del deserto" - 1952)

ABRIL-AMOR

El pensamientu de la muerte acompañame
ente le muries d'esta cai que xube
y duelse a lo llargo les sos curves. El fríu
de primavera enrita los colores,
endurez la herba, la glicina, fai argañosa
la piedra; baxo abrigos ya impermeables
pincha les manes seques, da respigos.

Tiempu que sofre y fai sofrir, tiempu
que nun claru remolín lleva flores
mestaes a crueles apaiciones que,
mientras t'entruques qué son, rápides
esmúcense na povisa y nel aire.

El camín pasa per llugares conocíos,
pero tornaos irreales
prefiguren l'exiliu y la muerte.
Tu que yes, yo que me toi faciendo,
que me bancio en tan venturusu espaciu,
home tres d'una güelga fina y sele.

Ye increíble que yo te busque equí
o n'otru llugar de la tierra, onde
yá ye muncho si somos a reconocemos.

Pero entovía hai una edá, la mía,
en que s'espera de los otros
aquello que ta en nós o nin siquiera esiste.

L'amor ayuda a vivir, a durar,
l'amor anula y da principiu. Y cuando'l
que sofre o amortez espera, si entá espera,
qu'una mano s'anuncie dende lloñe
ta nél, un soplú basta pa suscitála.
Esto deprendílo y escaecílo mil vegaes
agora yá, por ti, fáiseme un fechu claru,
agora yá garra cuerpu y verdá.
La mio pena ye durar más qu'esti instante.

DONNA IN PISA

*Non sempre fosti sola con me, spesso guardavi
lunghe feste appasite nei canali
scorrere sotto i ponti insegue dal tempo,
tra i pampini, tra i prati languidi e il lume
della sera discendere i fondali
e le spire del fiume.*

*E talvolta era incerto tra noi chi fosse assente:
spesso vedevi i limpidi tornei
snodarsi nelle vie sotto i soli d'inverno,
tra logge, tra fiori fumidi e il gelo
della mura sospingere i trofei
nella luce d'averno.*

*Donna altrimenti -e niente più simile alla vita-
calda d'imperceptibile passioni
velata da un vapore di lagrime ideali
nel vento, sui ponti ultimi al fuoco
delle stelle apparivi dai portali,
dietro ai vetri di croco.*

("Un brindisi" - 1946)

**ANUNCIOS A GIUSEPPINA
DEPUES DE TANTOS AÑOS**

¿Qué esperes, qué vuelves a prometer, amiga,
si tornes de tan solombriegu viaxe
equí onde nel sol les tempestaes
tienen una voz altísima y borrosa,
con golor de xazmines y d'argayos?

Alcuéntrome equí con esta edá que sabes,
ni mozu ni vieyu, espero, miro
estos socedíos pendientes;
yá nun sé lo que quixi o lo que m'impusieron,
entres nos mios pensamientos, sales ilesa.

Y tolo que tien de ser entovía lo ye,
el ríu corre, el campu cambia,
xaraza, escampla, lladra cualquier perru,
sal la lluna, nada ye a rescatase,
nada, del llargu sueño venturosu.

MUYER EN PISA

Non siempre tuvisti sola conmigo, davezu mirabes
llargues fiestes amustiasse nos canales
correr baxo les pontes persiguies pol tiempu,
ente los pámpanos, ente los amortecíos praos y la lluz
de la tarde baxar pelos fondones
y los torbolinos del ríu.

Y quiciás yera incierto ente nós quién tuviere ausente:
dacuando vés los rellumantes torneos
expandise peles calles baxo soles d'iviernu,
ente galerías, ente flores fumariantes,
y al xelu de les muralles apurrir los trofeos
nuna lluz d'averno.

D'otra miente muyer -y nada más asemeyao a la vida-
caldia d'imperceptibles pasiones
tapecida por un vapor de llárimas ideales
nel vientu, so les últimes pontes, al fueu
de les estrelles surdíes de los portales
tres los vidros ingrientes.

NOTIZIE A GIUSEPPINA DOPO TANTI ANNI

*Che sperì, che riprometti, amica,
se torni per così cupo viaggio
fin qua dove nel sole le burrasche
hanno una voce altissima abbrunata,
di gelsomino odorano e di frane?*

*Mi trovo qui a questa età che sai,
nè giovane nè vecchio, attendo, guardo
questa vicissitudine sospesa;
non so più quel che volli o mi fu imposto,
entri nei miei pensieri e n'esci illesa.*

*Tutto l'altro che deve essere è ancora,
il fiume scorre, la campagna varia,
grandina, spiove, qualche cane latra,
esce la luna, niente si riscuote,
niente dal lungo sonno avventuroso.*

("Primizie del deserto" - 1952)

E IL LUPO

*Quando scricchiola il ghiaccio
de animali in ansia là sulla banchisa
guardano i mari disfatti, la deriva di icebergs*

*e sussulti di squali trafitti dalla fiocina
s'agitano, si spengono e il salmone
avido di procreazione e moribondo
nuota a ritroso nei torrenti in piena*

*e il lupo
con spasimo di tutta la sua vita
di quella dei suoi padri e dei suoi cuccioli
con questa ressa nel cuore*

*prende la via dei monti e si ritrova
agile sulle vecchie zampe, pronto
al richiamo dei venti originari
che squillano l'amore il viaggio e la rapina,*

*vita non mia, dolore
che porto dalla notte
e dal caos,
ti risenti improvvisa nel profondo,
ti torci nelle angustie, sotto il carico.*

*Vivere vivo come può chi serve
fedele poi che non ha scelta. Tutto,
anche la cupa eternità animale
che geme in noi può farsi santa. Basta
poco, quel poco taglia come spada.*

("Onore al vero" - 1956)

Y EL LLOBU

Cuando cruxen los xelos
y animales esmolecíos allá so la oriella
miren los mares desfechos, la deriva de los icebergs

y los xirpíos d'escualos trespasaos polos arpones
se sopelexen, s'amataguen, y el salmón
naguando pola procreación y moribundu
nada contra los torrentes xorrecíos

y el llobu
con espasmu de tola so vida,
de la de sos pas y les sos críes,
con esi esmuelgase nel corazón

garra'l camín del monte y atópase
llexeru so les sos vieyes pates, prestu
al llamáu de los vientos antiguos
que resuenen al amor, al viaxe y la rabuña,

vida non mía, dolor
que tomo de la nueche
y del caos,
alcuéntreste de sópetu no más fondo,
axítete n'angusties, baxo la carga.

Vivir viviendo como'l que sirve
fiel porque nun tien más qu'escoyer. Too,
fasta la escura eternidá animal
qu'en nosotros xime pue facese santa. Basta
con poco, y esi poco taya como espada

S'INTORBIDA

*S'intorbida la luminosa spera,
perde azzurro, riflessi, trasparenza.
Non c'è arte nel basso, non c'è linea nè forma,
non c'è pietas né umana intelligenza, ma c'è
il sangue, i suoi spaventi,
le sue furente cupidigie.
Scende tortuosa lei, si cala
nella sua intatta animalità.*

("Viaggio terrestre e celeste di Simoni Martini" - 1990)

ENTÚRBIASE...

Entúrbiase l'allumante espera,
pierde azul, rellumos, tresparencia.
Nun hai arte nel baxar, nun hai llinia nin forma,
nun esiste piedá nin humana intelixencia, si non
el sangre y los sos espantos,
les sos enraxonaes coldicies.
Ella amiya tortuosa, esnízase
na so intauta animalidá.

Les semeyes y dibuxos que s' asoleyen equí foron ufiertaes pol escritor y poeta llavianés Albino Suárez, gran conocedor de la cultura minera y editor de la revista "Alto Nalón".

L L I T E R A T U R A

Revista lliteraria asturiana

Direición

XOSÉ BOLADO

Conseyu Redaición

Mª PAZ FONTICIELLA

VICENTE GARCÍA OLIVA

XUAN IGNACIO LLOPE

MIGUEL RAMOS CORRADA

LLUISA SUÁREZ SÁEZ

Collaboren nesti númberu

XULIO VIEJO

XABIERO CAYARGA

CARMELA GRECIET

XOSÉ BOLADO

CHECHU GARCÍA

LORETO DÍAZ SUÁREZ

ROSA ESPADA

VICENTE GARCÍA OLIVA

Idea Orixinal:

JORGE FERNÁNDEZ LEÓN

Diseñu

MULTIMEDIA - MD

Direición d'arte

MARÍA LAVILLA MENZINGER

Edita

ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA

APARTÁU 574 - UVIÉU

Depósitu Llegal: AS-774/92

ISSN: 113 -9542

Filmación

MORÉS

Imprenta

G. POSADA - XIXÓN

ACADEMIA
DE LA LLINGUA
ASTURIANA

PRINCIPÁU D'ASTURIES

CONSEYERÍA D'EDUCACIÓN
Y CULTURA